

MISJONSHØGSKOLEN

DEN STORE REISEN:
HVORDAN IDENTITET KONSTRUERES
GJENNOM KULTURELL UTVEKSLING

MASTEROPPGAVE I GLOBALE STUDIER

30-MATH

Interkulturell Kommunikasjon

av

MARIA VAKA OLSEN

STAVANGER

MAI 2015

FORORD

Først og fremst vil jeg takke alle mine informanter som gladelig stilte opp til intervju. Dere gjorde dette studiet mulig.

Jeg vil også rette min store takknemlighet til min fantastiske veileder, Marianne Skjortnes. Du har vært en uvurderlig faglig og moralsk støtte gjennom hele prosessen. Takk for all inspirasjon og alle konstruktive tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke min kjære familie for all kjærighet og oppmuntring samt praktisk hjelp i form av mat, husrom og lån av bil. Hva skulle jeg gjort uten dere?

Takk til verdens beste Trygve som har heiet på meg hele tiden, og som alltid har hatt troen på meg. Du har vært min klippe, og overøst meg med kjærighet, selv de dagene jeg har vært et stresset ”mastermonster.”

Sist, men ikke minst, ønsker jeg å takke mine to gode venner og studiekamerater, Ina og Morten. Uten dere ville skrivingen av masteroppgaven vært en ensom prosess. Takk for all inspirasjon, faglig innsikt, trøst, oppmuntring og sosial støtte. Jeg kommer til å savne vår lille ”nasjonalstat” på biblioteket, våre pauser som fortonet seg mer som friske oaser, og alle våre morsomme påfunn. Bedre og morsommere studiekamerater skal man lete lenge etter.

INNHold

FORORD	2
KAPITTEL 1	5
INTRODUKSJON	5
1.1 TEMA OG KONTEKST.....	5
1.1.1 Det reisende mennesket.....	5
1.1.2 Den store reisen.....	8
1.1.3 Den sjenerte utvekslingseleven fra Norge.....	9
1.2 TIDLIGERE FORSKNING	11
1.3 OPPGAVENS FOKUS OG PROBLEMSTILLING	12
1.4 AVGRENSNING OG DEFINISJONER	12
KAPITTEL 2	14
METODE	14
2.1 KVALITATIV FORSKNING	14
2.1.1 Datakilder	16
2.1.2 Det kvalitative intervjuet.....	16
2.1.3 Intervjuguide	16
2.1.4 Intervjusituasjonen	17
2.1.5 Utvalg og kriterier	17
2.1.6 Anonymitet.....	18
2.2 ETISKE REFLEKSJONER	19
KAPITTEL 3	21
TEORETISK UTGANGSPUNKT	21
3.1 IDENTITET	21
3.1.1 Sosial identitet.....	22
3.1.2 Identitet som konstruksjon	23
3.2 KULTURMØTER.....	24
3.2.1 Etnosentrisme og kulturrelativisme.....	25
3.2.2 Kulturell neddykking.....	26
3.2.3 Tilpasningsformer	28
3.2.4 Flytteprosess og kultursjokk.....	29
3.2.5 Omvendt kultursjokk.....	31
3.3 LIMINALITET OG DEN FREMMEDE	32
3.3.1 Liminalitet	32
3.3.2 Den fremmede	34
KAPITTEL 4	36
PRESENTASJON AV DATA	36
4.1 AKADEMISK MOBILITET I DET 21. ÅRHUNDRET.....	36
4.2 DE INTERNASJONALE STUDENTENES EGNE ERFARINGER	37
4.2.1 Lyst eller tvang? Ulike motiver for å studere i utlandet.....	37
4.2.2 Forventninger	41
4.2.3 Studiesituasjonen.....	43
4.2.4 Sosialt liv.....	45
4.2.5 Språk og kommunikasjon.....	47
4.2.6 Utfordringer.....	49
4.2.7 Opplevelsen av kulturen.....	50

4.2.8 Hjemkomst	53
4.3 UTENLANDSOPPHOLD GIR MERSMAK	56
KAPITTEL 5	58
PERSONLIG VEKST	58
5.1 KULTURELL UTVEKSLING	58
5.1.1 Løsrivelse	58
5.1.2 Å stå på dørterskelen	61
5.1.3 Horisontutvidelse	63
5.1.4 Å komme ”hjem”	66
5.2 KONSTRUKSJON AV IDENTITET	69
5.2.1 Med én fot i hver verden	69
5.2.2 Frihet til å skape seg selv	71
KAPITTEL 6	74
KONKLUSJON: EN MODERNE DANNELSESREISE?	74
BIBLIOGRAFI	77
APPENDIKS 1	81

Kapittel 1

INTRODUKSJON

Universitetet i Stavanger har en stor, åpen uteplass midt mellom alle byggene og fakultetene. En gang for ikke så veldig lenge siden stod jeg akkurat her, omgitt av travle studenter og isende vind. Jeg var på jakt etter et bestemt bygg jeg skulle besøke. Heldigvis tok det ikke lang tid å finne det; bygget var prydet av et enormt, blått banner med store, gule bokstaver på den ene veggen. Oppfordringen lyste mot meg;

”Studer i utlandet! - Bli ettertraktet på arbeidsmarkedet.”

Idet jeg gikk gjennom døren kjente jeg den velkjente kriblingen etter å pakke kofferten med det samme, og dra ut på nye eventyr.

1.1 Tema og kontekst

Mitt fokus i denne oppgaven kommer til å være på de internasjonale studentene og hvordan opplevelsen potensielt endrer dem og deres syn på seg selv og verden. Kanskje vil de tenke nytt om ting de tidligere tok for gitt? Kanskje møter de seg selv i døren og ser for første gang sin egen kultur utenfra? Kanskje vil de begynne å tenke og føle annerledes om seg selv? Med andre ord; vil utvekslingen og kulturmøtet påvirke deres identitet?

1.1.1 Det reisende mennesket

Vi mennesker er nysgjerrige vesener. Vi er eventyrere. Før i tiden, da verdenskartet var ufullkomment og havets horisont skjulte ukjente skatter, dro modige menn og kvinner ut på oppdagelsesreiser i jakt på nye land og folkeslag. Senere, da vi hadde skriblet ned hver minste holme på kartet, begynte vi å se utover, og vi søker stadig lenger på jakt etter noe mer.

Det finnes mange grunner til at vi reiser. Noen reiser for å få et avbrekk fra rutiner og for å oppleve noe nytt. Andre reiser for å finne svar. Noen ønsker å få en ny start, mens andre igjen ønsker å lære. (Cushner 2004) Å reise gir også status. Enkelte samler på land. Vi har blitt til *homo viator* – det reisende menneske. (Wikström 2004:27) Tidligere generasjoner bygget ofte sin identitet i hvilket yrke de hadde. I dag er reising blitt en form for

identitetsmarkering. (Wikström 2004) Dagens unge er preget av et samfunn som har et overflod av valg og muligheter. Vi har allerede reist mye mer enn våre foreldre. En årsak til dette er at det er lettere og billigere å reise. Vi har raske og effektive fly, båter, tog og biler. Transporten og teknologien blir bare bli bedre og raskere for hvert år. Vi bor i en globalisert og internasjonalsert verden. Kultur, ideer, objekter og personer krysser landegrenser i et stadig økende omfang og tempo. Hendelser som skjer langt borte kan påvirke det som skjer i det lokale. (Giddens 1991:21) Det er en verden i sosial endring, hvor mennesker blir knyttet til hverandre på tvers av tid og rom. (Scholte 2005) Det har for eksempel skjedd store endringer i kommunikasjonsteknologien det siste tiåret. Media har gjort verden mindre. Globaliseringen har gjort verden mindre, og midt oppi alt er dette finner vi det reisende mennesket.

Det er ingen tvil om at *reisen* har gjort noe med verden og med menneskene som bor i den. De som reiser ut, kommer tilbake forandret. De som blir igjen, vil møte en ny verden i øynene på dem som har sett den. Kulturell utveksling er mer enn bare en utveksling av ideer. Å reise er mer enn bare et eventyr. Det er så mye mer. Det kan potensielt forandre et liv, et land, eller til og med historiens gang.

Da jeg var sytten år gammel reiste jeg til Canada sammen med mange andre utvekslingsstudenter fra hele verden for å gå på skole. Vi reiste med en ideell organisasjon som het *AFS, American Field Service*. Organisasjonens kall var å bringe fred i verden gjennom å skape "forståelse mellom mennesker gjennom interkulturell kommunikasjon." ¹ Vi ble fortalt at vi var fredsambassadører og at de vennskapene vi knyttet på tvers av nasjoner, var av stor verdi.

USAs tidligere president, Bill Clinton, hadde innsett viktigheten av kulturell utveksling. I en tale i 1993 sa han: "No one who has lived through the second half of the twentieth century could possibly be blind to the enormous impact of exchange programs on the future of countries." ² Internasjonale studenter spiller med andre ord en viktig rolle i den store sammenhengen, selv om de kanskje ikke alltid er helt klar over det selv. For det første får man den unike muligheten til å se seg selv og sin egen kultur fra utsiden. (Dahl 2013) Hvis man drar til et land hvor tilstandene er bedre enn hvor man kommer fra, vil man kanskje lære av det og ønske å gjøre noe med situasjonen der hjemme. Hvis man derimot

¹ <http://www.afs.no/bli-frivillig/hvorfor-frivillig-i-afs/> (Hentet 20. april 2015).

² <http://nationalhumanitiescenter.org/fbright/presiden.htm> (Hentet 20. april 2015).

² <http://nationalhumanitiescenter.org/fbright/presiden.htm> (Hentet 20. april 2015).

havner i et land som fungerer dårligere, har man den fordel at man kan sette mer pris på hvordan man har det hjemme.

For det andre vil studentene bli kjent med mennesker av andre nasjonaliteter og bygger dermed usynlige broer som kan komme fremtiden til nytte. Den kanadiske politikeren og fredsprisvinneren Lester Pearson illustrerte dette så fint da han sa i sitt foredrag under Nobelprisutdelingen i 1957: ”Hvordan kan det bli fred uten at vi forstår hverandre, og hvordan kan vi forstå uten at vi kjenner hverandre?” (Dahl 2001:5)

Det er ingen tvil om at internasjonale studenter setter sine spor i verden. De fungerer både som kulturbærere og ressurser for samfunnet. De med på å forandre verden, til det bedre; de er et bindeledd mellom kulturer. De kan direkte eller indirekte være med på å redusere fordommer, spenning mellom ulike grupper, fiendtlighet og diskriminerende holdninger. Samtidig bidrar de til en økt forståelse for andre kulturer og internasjonalt samarbeid. (Sam 2001: 315) Men hva så med studentene selv? Vil de bli forandret på noen måte?

Forfatteren Miriam Beard skriver i sin bok *Realism in Romantic Japan*: ”Travel is more than the seeing of sights; it is a change that goes on, deep and permanent, in the ideas of living.” (Hopgood 2012:1) Når man krysser en grense eller en tidssone er det ikke bare omgivelsene og kulturen som forandrer seg, det skjer også noe på innsiden.

Ordet *reise* på engelsk er *travel*. Ordet stammer fra det franske ordet *travail* som betyr *jobb*, som igjen har sine røtter fra det latinske ordet *tripalium*, som uhyggelig nok var et torturedskap fra middelalderen som påførte offeret store påkjenninger, mentalt og fysisk. (Cushner 2004:4) Ved første øyekast virker denne koblingen helt fjern, men kanskje har det noe for seg. Det å reise til et annet land, og spesielt hvis man velger å bo der for en periode, er et stort steg ut av komfortsonen til de fleste mennesker, i hvert fall i begynnelsen. Men er det ikke i motbakke det går oppover?

For den italienske poeten Cesare Pavese var reising en ubehagelig affære: ”It forces you to trust strangers and to lose sight of all that familiar comfort of home and friends. You are constantly off balance.” (Hiss 2010) Det å reise kan være brutalt. Det kan være litt av en jobb, spesielt hvis man ikke er forberedt. Enkle og selvsagte oppgaver blir plutselig fryktelig vanskelige i det nye landet. Man vil kanskje også oppleve frustrasjonen ved det å ikke ha et språk til å uttrykke seg med, og det snikende kultursjokket kan påføre de fleste en dose hjemlengsel. (Storti 2001) Den fransk-algeriske forfatteren Albert Camus var fascinert av reisen. Ifølge ham var reisen en slags utfordring eller en test, og han var overbevist om at den som reiser til slutt vil stå ansikt til ansikt med seg selv. (Hiss 2010)

Det å reise vil med andre ord ha en dyptgående effekt på mennesker, det er mer enn bare å forflytte seg fra en plass til en annen: ”Traveling outgrows its motives. It soon proves sufficient in itself. You think you are making a trip, but soon it is making you – or unmaking you.” (Bouvier 2007:13)

Man må utfordre seg selv, jobbe med seg selv, og åpne sinnet. Mange vil oppleve personlig vekst og utvidelse av sine horisonter når de reiser, og underveis blir man også bedre kjent med seg selv. Når reisen i seg selv kan ha en slik effekt på mennesker, hvordan blir det da å faktisk bo i et annet land for en lengre periode?

1.1.2 Den store reisen

I følge Statens lånekasse for utdanning var det i undervisningsåret 2012-2013 rekord for antall studenter som hadde reist utenlands for å studere. Interessen er med andre ord voksende og tallet øker hvert eneste år.³ Hvordan kan det ha seg? Er utenlandsstudier et moderne fenomen? Vår globaliserte og internasjonaliserte verden, samt gode økonomiske støtteordninger bidrar helt klart til økningen, men samtidig kan man spore fenomenet langt tilbake i tid; lenge før fly og Statens lånekasse eksisterte.

På slutten av 1600-tallet ble det vanlig, og ikke minst høyt anerkjent, å ha utdannelse fra utlandet, riktignok bare blant den rike eliten i Europa. (Chaney 1998) Utenlandsoppholdet, som hadde personlig vekst og dannelse som sine hovedmål, kunne vare i flere måneder eller år. Man kalte det for *The Grand Tour*, - *den store reisen*, også senere kjent som *dannelsesreisen*. (Chaney 1998) *Dannelse* blir ifølge Det Store Norske Leksikon, definert som; ”En forming av menneskets personlighet, oppførsel og moralsk holdning gjennom oppdragelse, miljø og utdanning.”⁴

Det var den katolske presten Richard Lassels (1603-1668) som først snakket om *The Grand Tour*. Ifølge ham var reisen av stor betydning for å få en best mulig oppdragelse. (Chaney 1998: 67) Den akademiske utdannelsen var selvfølgelig viktig, men det var altså ikke det som først og fremst motiverte de unge herrene på 1600-tallet til å dra utenlands. På denne tiden, altså før turisme ble et vanlig begrep, så man på selve reisen som et studium. Det var der den *virkelige* utdannelsen fant sted. Man skulle vokse i sinn og dømmekraft, og bli et bedre menneske. (Cushner 2004: 8) Wilhelm von Humboldt, en tysk politiker og

³ http://www.lanekassen.no/Global/Statistikk/utlandsheftet_2013.pdf (Hentet 14. mai 2015).

⁴ <https://snl.no/dannelse> (Hentet 14. mai 2015).

vitenskapsmann som levde på 1800-tallet, hadde innsett verdien i dette og understreket derfor at universitetenes viktigste oppgave, foruten å fremme kunnskap; var å stimulere til personlig vekst og dannelse.⁵ Samtidig som *Den store reisen* formet de reisende, formet den også kulturen i hjemlandet gjennom kunst, ideer og kunnskap som de hjemvendte studentene tok med seg fra utlandet.⁶

Norge var heller ikke helt ukjent for *Den store reisen*. Landets første universitet ble etablert i Oslo i 1811. Det betyr at før den tid måtte man reise utenlands, gjerne til Tyskland eller Danmark, hvis man ville ha muligheten til å studere. Nordmenn gjorde dette allerede i middelalderen.⁷

Den moderne versjonen av dannelsesreiser knyttes ofte i dag til turisme og jorden-rundt-reiser. Man krysser landegrenser og tidssoner for å oppdage nye, spennende kulturer, og håper at man gjennom prosessen vil bli bedre kjent med seg selv. Selvrealisering og personlig vekst står med andre ord sentralt, på samme måte som i de tidligere tiders dannelsesreiser.

Men hva med dagens internasjonale studenter? De kunne like gjerne studert i sitt eget hjemland. Studietilbudene i Norge er i dag gode, men av en eller annen grunn velger mange å studere i et annet land enn sitt eget. Kan det tenkes at dette også er en form for moderne dannelsesreise?

Selv etter at det ble mulig å ta høyere utdanning i Norge, fortsatte likevel mange å velge studier i utlandet. I 1950-årene studerte hele 30% av de norske studentene i et annet land. I dag er ikke andelen så høy i forhold til antall studenter, men det er likevel en sterk vekst av dem som velger å studere utenlands. I motsetning til tidligere, finnes det i dag gode økonomiske støtteordninger som legger til rette for et slikt opphold. Det er ikke lenger bare ”eliten” som har mulighet til å studere i utlandet.⁸

1.1.3 Den sjenerte utvekslings eleven fra Norge

Som tidligere nevnt, reiste jeg til fransktalende Canada som utvekslingselev. Jeg gikk på en videregående skole, med både elever og lærere fra hele verden. Jeg hadde skoleuniform, fransk ordbok under armen, og et åpent sinn. Jeg bodde i to forskjellige vertsfamilier, og jeg fikk venner med navn jeg nesten ikke klarte å uttale.

⁵ https://snl.no/Wilhelm_von_Humboldt (hentet 1. mai 2015).

⁶ <http://www.crlv.org/conference/le-grand-tour-une-expression-probl%C3%A9matique-pour-d%C3%A9signer-les-pratiques-du-voyage-des> (hentet den 19. februar 2015).

⁷ <http://www.nifu.no/files/2012/11/NIFUskriftserie2003-26.pdf> (Hentet 19. februar 2015).

⁸ Den samme adressen som over (hentet 19. februar 2015).

Året jeg bodde der påvirket og endret meg på mange måter. For det første fikk min allerede store interesse for andre kulturer en sterk oppsving, noe som senere skulle lede meg inn på studier i sosialantropologi og interkulturell kommunikasjon. For det andre merket jeg i løpet av året, og etter at jeg kom hjem til Norge, at jeg hadde forandret meg. Jeg hadde endret min oppfatning av meg selv, og jeg merket også at andre rundt meg fikk et nytt syn på meg. Fra å være ganske usikker og sjenert, ble jeg nå mer utadvendt og selvsikker. Jeg vokste i rekordfart, og folk sa at de kjente meg nesten ikke igjen.

Det som skjer når to mennesker fra forskjellige kulturer møtes, er for meg en fascinerende prosess. Jeg er helt overbevist om at ingen kan gå upåvirket hen etter et kulturmøte, og det var også denne tanken som i første omgang ledet meg inn på mitt valg av masteroppgave.

Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen poengterer dette godt når han skriver: "Gjennom kulturmøtet forandrer begge parter seg; etter et kulturmøte er man ikke helt den samme som man var på forhånd." (Brinkmann og Eriksen 1996: 23) Han fortsetter videre med å fortelle om den greske filosofen, Heraklit, som mente at "en mann kan ikke krysse den samme elven to ganger." (Brinkmann og Eriksen 1996: 23) Eriksen tolker dette som at både elven og mannen må ha forandret seg – ingen av dem er den samme den andre gangen. Når det gjelder et kulturmøte mellom to mennesker fungerer det litt på samme måte. Mellom det første og det andre møtet vil de to forandre seg, og samtidig vil *relasjonen* mellom de to ha endret seg fordi de begynner å bli bedre kjent. (Brinkmann og Eriksen 1996: 23)

En annen grunn til at jeg valgte å skrive om akkurat dette, har bakgrunn i mine studier i sosialantropologi. Jeg leste mange bøker og forskningsartikler om antropologers forskning på andre kulturer, men sjelden eller aldri kom jeg over noen beretninger om hvordan kulturmøtet påvirket antropologene selv.

Grunnen til at jeg valgte å fokusere på nettopp internasjonale studenter har nok mye å gjøre med mine egne erfaringer som utvekslingselev i Canada. For det første tror jeg at min egen erfaring kan hjelpe meg til å stille de gode spørsmålene og få frem de ulike nyansene. For det andre brenner jeg for utenlandsstudier og utvekslings. Jeg mener at alle som har muligheten burde hatt seg et slikt utenlandsopphold for å få et videre perspektiv på verden. Jeg tror det er sunt, og i tillegg tror jeg at det vil gagne samfunnet. I en stadig mer globalisert verden blir også arbeidslivet mer internasjonalisert. I tillegg tar Norge imot mange arbeidsinnvandrere, flyktninger, utenlandske studenter, og turister hvert år. Det er blitt et multikulturelt samfunn, og interkulturell erfaring og kunnskap vil være desto mer viktig og verdifullt.

1.2 Tidligere forskning

Internasjonale studenter er en av de mest studerte gruppene knyttet til forskning på kulturmøter. (Ward, Bochner, og Furnham 2001: 143) Forskere fra mange ulike disipliner har studert dem, men det mest dominerende feltet ser ut til å være psykologi. Det har for eksempel vært forsket mye på de negative konsekvensene på psyken ved studieopphold i utlandet, slik som ensomhet og depresjon. (Sam og Eide 1991; Ying og Liese 1991; Ward og Searle 1991) Det er få studier som fokuserer på suksessfaktorer.⁹

Annen forskning fokuserer på akademisk læring. Her kan man for eksempel lese at internasjonale studenter ofte får en tregere faglig progresjon enn de lokale studentene. (Jochems et al. 1996) Dette mente man hadde en sammenheng med at studier på et annet språk enn sitt eget morsmål, kan ha en negativ effekt på de faglige prestasjonene.¹⁰

Andre forskere har vært opptatt av det sosiale aspektet, og har blant annet undersøkt kontakten mellom de internasjonale studentene og de lokale medstudentene i vertslandet, og betydningen av denne for trivsel og tilpasning. Her ser man en klar sammenheng. De som hadde en god sosial interaksjon, var også dem som trivdes og tilpasset seg best. (Klinenberg og Hull 1979; Bochner 1981; Furnham 1986)

Forskning knyttet til det kulturelle perspektivet viser for eksempel at språklig, og ikke minst kulturell engasjement og læring, er viktig for studentens opplevelse av oppholdet. (Dufon og Churchill 2006) Det samme gjelder for interkulturell sensitivitet. (Medina 2008; Jackson 2008, 2010) Kenneth Cushner skriver også om interkulturell sensitivitet, samt internasjonale studenter og deres tilpasning i *Beyond Tourism*, hvor han blant annet trekker frem at personlig erfaring er nødvendig for å kunne oppnå et kritisk blikk på interkulturell forståelse. (Cushner 2004)

Fumie Kumagai sitt studie på japanske studenter i USA, og deres innstilling til sitt eget land og til vertslandet, viser hvor viktig et åpent sinn er for opplevelsen. Studentene som var positivt innstilt til USA, og som fikk god kontakt med amerikanske medstudenter, fikk i større grad en endring i holdninger og i personlighet i løpet av oppholdet. De studentene som fra starten av og under hele oppholdet favoriserte Japan og den japanske kulturen fremfor den amerikanske, og som ikke fikk like god kontakt med jevnaldrende amerikanere, kom tilbake til hjemlandet uten noen særlig endret personlighet eller holdninger (Kumagai 1977).

⁹ <http://www.nifu.no/files/2012/11/NIFUskriftserie2003-26.pdf> (hentet 1. mai 2015).

¹⁰ Samme adressen som over (hentet 1. mai 2015).

1.3 Oppgavens fokus og problemstilling

Mitt bidrag skiller seg ut fra tidligere forskning ved at jeg i større grad fokuserer på sammenhengen mellom utenlandsoppholdet og konstruksjonen av identitet hos internasjonale studenter. Jeg har enda ikke funnet noen som har skrevet spesifikt om denne sammenhengen, og håper derfor at mitt bidrag kan være med på å øke forståelsen på dette området.

Jeg ønsker å høre studentenes egne perspektiv på hvordan de opplevde oppholdet, hvilke motiver de hadde for å reise, og på hvilke måter og i hvilken stor grad de opplevde at de forandret seg. Hvilke faktorer spiller inn? Opplevde de seg selv som en ny person?

Jeg har utarbeidet en problemstilling som jeg tror vil være interessant og aktuell, og som jeg vil prøve å besvare i løpet av oppgaven:

Hvordan konstrueres identitet gjennom kulturell utveksling?

1.4 Avgrensning og definisjoner

Jeg har valgt å fokusere på internasjonale studenter i min oppgave, og mer spesifikt; internasjonale studenter som har kommet hjem igjen. Denne beslutningen tok jeg fordi jeg mener at det er lettere å se eventuelle endringer i identitet etter at de har kommet hjem og fått opplevelsen litt på avstand.

I feltarbeidet har jeg valgt å intervjuer både norske og utenlandske kvinner og menn. Dette gjorde jeg fordi jeg tror at endringer i identitet, som en konsekvens av kulturmøter, er et universelt fenomen. Jeg tror ikke nordmenn opplever en slik endring mer eller mindre enn andre nasjonaliteter.

Noen ganger kan et begrep ha forskjellige betydninger eller tolkninger, alt etter hvem man spør. Før jeg beveger meg videre ønsker jeg derfor å kort definere og avklare de mest sentrale begrepene i denne oppgaven, og på hvilken måte jeg kommer til å bruke dem.

Et av de viktigste nøkkelbegrepene er *identitet*. Det finnes flere teorier om identitet, men jeg kommer til å ta utgangspunkt i Eriksens teori om at identitet er en *konstruksjon* og ikke noe fast og urokkelig; altså at det er noe som må stadig skapes og omformes; den konstrueres. (Eriksen 2004)

Kultur er et annet viktig begrep. Jeg kommer ikke til å ha en essensialistisk forståelse av kultur; altså at det finnes en fast kjerne eller en essens ved et lands kultur som aldri endres. Jeg vil derimot ta utgangspunkt Eriksens definisjon hvor han sier at ”kultur er de ferdigheter, oppfatninger og væremåter som personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn.”

(Eriksen 2010: 15) I likhet med identitet forandrer og utvikler kultur seg hele tiden. Det er ikke bare noe vi *har*, men også noe vi *gjør*. Kultur er dynamisk og den produseres og omskapes når mennesker kommuniserer. (Dahl 2001: 61)

Internasjonale studenter er her brukt om personer som reiser til et annet land enn sitt eget, med den hensikten å studere og ta høyere utdanning.

Begrepet *kulturell utveksling* kommer jeg til å bruke i sammenhenger hvor mennesker fra forskjellige land kommuniserer og påvirker hverandre gjennom utveksling av tanker, ideer og væremåter. Det er et møte mellom to kulturer.

Kapittel 2

METODE

2.1 Kvalitativ forskning

Når man skal skrive en masteroppgave og forske på et fenomen, er det viktig å velge rett metode for datainnsamling. Hva man velger avhenger av hvilken type informasjon man ønsker å få tak i, og hva som er mest hensiktsmessig med tanke på problemstillingen. Valget av metode vil legge føringen for hvordan resultatet kommer til å se ut. I samfunnsforskning skiller man mellom to tilnærminger til datainnsamling; *kvantitativ* og *kvalitativ*. (Hammersly og Atkinson 2004)

Velger man *kvantitativ* forskning er man interessert i å samle inn data som er representativt, slik som tall og statistikk. Man ønsker et overblikk av omfanget og utbredelsen av fenomenet man forsker på, og søker gjerne etter generaliserende kunnskap. Spørreundersøkelser brukes ofte ved denne typen forskning. (Hammersly og Atkinson 2004)

Velger man *kvalitativ* forskning er man derimot opptatt av å forstå og beskrive et fenomen, samtidig som man prøver å få frem nyansene og detaljene. Forskeren skal se fenomenet fra innsiden. Nærhet til kilden er derfor essensielt, noe som gjør observasjon og intervju til naturlige fremgangsmåter for datainnsamling innenfor denne metoden. Informantenes perspektiver og opplevelser av fenomenet har stor verdi. (Hammersly og Atkinson 2004)

Kort forklart er kvantitativ tilnærming opptatt av å favne bredden, mens den kvalitative tilnærmingen går mer i dybden. Ian Dey oppsummerte dette da han skrev: "Mens kvantitative data operer med tall og størrelser, operer kvalitative data med meninger. Meninger er formidlet i hovedsak via språk og handlinger." (Jacobsen 2005: 126)

I den kvalitative forskningen vil man også være mer åpen for ny og uforutsett informasjon, og har større rom for å være fleksibel. Det er en åpen form for forskning, hvor man har muligheten til å endre kurs på hypotesene underveis hvis det skulle dukke opp noe overraskende informasjon man tidligere ikke hadde tatt stilling til. Den kvantitative forskningen er i mye større grad låst til informasjonen og spørreskjema som er forhåndsstrukturerte. Man må lage kategorier *før* man har samlet inn data, noe som legger store føringer på hva som blir relevant for informanten å svare på. (Jacobsen 2005: 127) Dette

er ikke nødvendigvis en ulempe; det avhenger som sagt av hvilken informasjon man ønsker å få fatt i. Styrken i denne tilnærmingen ligger i at det kan standardisere data, noe som gjør det lettere å behandle. Den har også høy gyldighet ettersom den opererer med mange informanter og har dermed et representativt utvalg, hvor informasjonen kan generaliseres. (Jacobsen 2005: 132)

Slike generaliseringer vil ikke være relevant for min oppgave, og jeg har uansett ikke nok informanter til en slik fremgangsmåte. Valget har derimot falt naturlig på den kvalitative tilnærmingen; en metode jeg tror vil kunne belyse min oppgave på best mulig måte. Min problemstilling handler om å finne ut *hvordan* folks identitet eventuelt endrer seg ved kulturell utveksling, og *hva* det er som forårsaker dette. (Jacobsen 2005: 129) Folk reagerer forskjellig på forskjellige opplevelser, og det er her styrken til kvalitativ metode kommer inn. Den tar hensyn til det unike ved hver person, og tar alle individuelle perspektiver, detaljer og nyanser i betraktning, noe jeg mener vil være både relevant og essensielt for min oppgave. Svaret ligger ikke i et representativt tall, men i nyansene; i hver enkelt opplevelse. (Jacobsen 2005: 129)

Kvalitativ tilnærming passer veldig bra med min forskning, men det finnes selvsagt noen ulemper. For det første er denne forskningen ressurskrevende. Intervjuer tar tid. For det andre rekker man ikke å intervju så mange personer, noe som fører til at man vil få et problem med representativiteten, altså gyldigheten av forskningen. (Jacobsen 2005: 130)

Videre kan det være en ulempe at dataene er så komplekse som de er. Det er vanskelig å tolke den individuelle informasjonen man får inn, som er rik på nyanser. Informasjonen vil også være ustrukturert, og ikke kategorisert på forhånd slik som ved kvantitativ forskning. (Jacobsen 2005: 130)

Kvalitativ forskning har den fordelen at man kan være nær kilden, men samtidig kan denne nærheten skape problemer. Dette kalles for undersøkelseseffekten eller publikumseffekten. Kort fortalt betyr det at selve undersøkelsen kan påvirke resultatene. Informanten kan for eksempel bli nervøs av at en fremmed person stiller dem dype spørsmål. De kan holde igjen informasjon, eller vinkle det slik de tror forskeren ønsker å høre det. Ved observasjon vil for eksempel forskeren være en fremmed som ikke passer inn, og folk kan kanskje føle seg litt overvåket. Spørsmålet blir da om de oppfører seg naturlig. (Jacobsen 2005: 131)

Selv om det finnes ulemper ved kvalitativ forskning mener jeg det er den beste tilnærmingen for min forskning. Etter at jeg tok denne beslutningen var det videre viktig å avgjøre hvilke metoder jeg skulle velge for å samle inn data.

2.1.1 Datakilder

Det finnes forskjellige fremgangsmåter for å innhente data. En av dem er litteraturstudier, som betyr at man studerer sekundærinformasjon. Det er den informasjonen som andre allerede har samlet inn, gjennom bøker, artikler og tidsskrifter, og som man bruker på en slik måte at det kan være med på å belyse eller besvare ens problemstilling. (Jacobsen 2005: 137)

En annen innsamlingsmetode er feltarbeid. Denne metoden forsyner forskeren med primærinformasjon, som er den informasjonen han eller hun får direkte fra andre mennesker gjennom intervju, halvstrukturerte spørreskjema, eller observasjon. Det er forskerens førstehåndserfaring; man går rett til kilden og samler selv inn opplysninger for første gang. (Jacobsen 2005: 137)

Man kan også ha en kombinasjon av disse, noe jeg har valgt å gjøre. Jeg har utført intervjuer og kombinert dette med litteraturstudier. På denne måten kan de to datakildene supplere eller belyse interessante felt som jeg kanskje ikke hadde lagt merke til hvis jeg bare hadde fokusert på én fremgangsmåte. Litteraturstudiet har lagt grunnlaget for feltarbeidet, men det har også hjulpet meg underveis ved å gi meg en dypere forståelse av forskjellige temaer og emner som jeg ser på som relevante. I tillegg har jeg selv vært utvekslingslev. Jeg har derfor egne erfaringer og observasjoner som kan bidra til å belyse og tolke det øvrige datamaterialet.

2.1.2 Det kvalitative intervjuet

Den mest brukte fremgangsmåten for å samle inn data innenfor kvalitativ metode, er det uformelle, individuelle intervjuet. Her vil forskeren og den som blir forsket på, altså informanten, ha en åpen dialog, hvor forskeren samler inn opplysninger enten ved å skrive det ned eller via båndopptaker. Man kan foreta intervjuet ansikt til ansikt, via internett eller telefon. I motsetning til kvantitative intervju, vil et kvalitativt intervju være mer ustrukturert og åpent, hvor det legges få eller ingen begrensninger på hva informanten kan snakke om. Noen ganger kan det fortone seg som en ren samtale. (Jacobsen 2005: 142)

2.1.3 Intervjuguide

For min egen del ville jeg bruke et halvstrukturert intervju. Jeg hadde derfor på forhånd forberedt en liste med relevante spørsmål som jeg kunne ta frem for å sette kursen i samtalen, men ikke for å styre innholdet. Informantene skulle få lov til å fortelle det de ville ved å komme med sine egne perspektiver og tanker om temaer vi tok opp. Denne listen kalles

intervjuguiden, og jeg hadde den som en rettesnor for alle intervjuene mine. Jeg brukte mye tid på å forberede den, og å sette meg inn i de forskjellige temaene jeg ønsket å ta opp med informanten. Dette var viktig for at jeg kunne formulere gode og relevante spørsmål.

Spørsmålene formulerte jeg uten å bruke for vanskelige faguttrykk eller begrep. Jeg var også opptatt av gode, utfyllende svar, og var derfor nøye med å ikke ha for mange spørsmål hvor informanten kunne bare svare et enkelt ja eller nei. Jeg prøvde også å styre unna retoriske spørsmål, og jeg hadde også oppfølgingsspørsmål jeg kunne supplere med underveis hvis jeg så det nødvendig.

Fordelen ved å ha et åpent, uformelt intervju var at informantene fikk stort spillerom hvor de kunne komme med egne betraktninger og perspektiver. I noen intervju skulle dette vise seg å være til velsignelse, ettersom informantene selv påpekte viktige elementer og temaer som jeg ikke hadde tenkt på. Det førte til at jeg la til noen ekstra temaer og spørsmål i min intervjuguide underveis i intervjuprosessen.

2.1.4 Intervjusituasjonen

Jeg ønsket at informantene skulle få velge selv hvor de ville bli intervjuet. Noen ganger kom jeg med forslag, men lot avgjørelsen alltid bli tatt av den jeg skulle intervju. Jeg var opptatt av at personen skulle føle seg trygg og avslappet, og at det ikke skulle være for mye støy eller forstyrrelser rundt oss. Intervjuene foregikk derfor ofte hjemme hos informantene, eller på rolige kafeer. Ved ett tilfelle foregikk intervjuet på internett via Skype. Da satt jeg hjemme ved stuebordet, mens informanten satt i en solfylt leilighet i Colombia.

Jeg sørget også for at informantene fikk lese gjennom et informasjonsskriv om prosjektet mitt på forhånd. Her stod det utfyllende om hva jeg hadde tenkt å forske på, hvilke temaer jeg kom til å ta opp i intervjuet, og litt om deltakelse og anonymitet. Informanten skulle etter å ha lest dette kunne gi et informert samtykke, med den visshet om at jeg ville sørge for deres anonymitet, og at de når som helst kunne avbryte intervjuet. Informantene ble også informert om at jeg ønsket å bruke en båndopptaker, noe alle godkjente.

2.1.5 Utvalg og kriterier

I starten siktet jeg altfor bredt i forhold til mine kriterier for utvalg av informanter. Jeg tenkte jeg ville intervju alle som hadde studert utenlands, uavhengig av lengde på oppholdet. I tillegg ville jeg intervju folk som bodde i utlandet for øyeblikket. Jeg endret omsider dette til å gjelde folk som hadde studert minst ett år i utlandet, for deretter å ha kommet hjem igjen. På

den måten ville de for det første ha vært lenge nok i den fremmede kulturen til at den kunne ha en sjanse til å påvirke dem. For det andre ville det være lettere for informantene å få ting på avstand hvis de hadde returnert hjem igjen. Håpet mitt var at det dermed ville stå klarere for dem hvordan oppholdet eventuelt hadde endret dem. Kriteriene mine ble dermed forkortet ned til at vedkommende måtte ha studert minst ett år i utlandet, og da helst flere år. Han eller hun måtte også ha studert høyere utdanning og fått studiepoeng, og for deretter å ha returnert hjem til sitt hjemland enten for godt eller for en lengre periode. Når det gjelder kjønn, ønsket jeg å få en balansert blanding av både menn og kvinner.

Jeg valgte mine informanter først og fremst gjennom eget nettverk. Planen var først å kontakte universiteter og utvekslingsorganisasjoner slik som Erasmus og Sonor, men jeg oppdaget fort at dette ikke var nødvendig. Jeg hadde flere venner og bekjente som hadde studert utenlands, og som mer enn gjerne sa seg villige til å bli intervjuet. Etter hvert fikk også kontakt med informanter jeg ikke kjente, gjennom venner av meg.

Min opprinnelige plan var å intervju ti personer, men jeg endte til slutt på ni. Jeg hadde da fått den informasjonen jeg trengte, og innså også etter hvert i prosessen at intervjuene begynte bli repeterende.

Jeg intervjuet fem gutter og fire jenter. Når det gjelder alder hadde jeg ingen kriterier på dette, men tilfeldighetene førte til at alle jeg intervjuet var i tyve- og tidlig trettiårene.

Jeg var også opptatt av å få en variasjon i opprinnelsesland og studieland. Min oppfatning var at identitet er noe som konstrueres og endres gjennom kulturell utveksling, uavhengig av hvor man kommer fra eller hvor man reiser for å studere. Det er ikke noe som er spesielt for norske studenter som reiser ut. Jeg ønsket å få dette tydelig frem ved å ha en viss spredning i utvalget.

2.1.6 Anonymitet

Forskningsprosjektet mitt er blitt godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) og er i tråd med retningslinjene for personvern. Deltakerne har vært informerte om forskningen og dets mål, og de har gitt sitt samtykke til å delta i intervjuene.

Informantenes vil bli anonymiserte, og navn vil ikke komme på trykk. Jeg kommer i stedet til å bruke pseudonymer.

Utvalgte sitater og øvrige opplysninger i prosjektet mitt vil heller ikke inneholde sensitiv informasjon. Deltakernes alder, yrke, studieretning, eller andre personopplysninger vil ikke bli nevnt.

2.1.7 Transkribering

Da jeg var ferdig med et intervju, sørget jeg for å transkribere lydbåndopptaket til tekst. Dette var møysommelig og tidkrevende arbeid, men jeg ønsket å være svært nøye ettersom jeg ville få med meg alt. Jeg tenkte at det kanskje kunne være elementer som jeg på det gitte tidspunkt ikke så på som relevante, men som kunne vise seg å være nyttige senere i analyseprosessen. Jeg transkribere derfor opptakene så ordrett som mulig.

I tillegg til en stor bunke av utskrevne notater, gav transkriberingen en fantastisk god oversikt. Prosjektet begynte å ta form, og jeg kunne nå se mønstre, likheter, og variasjoner. Det var lettere å systematisere all informasjonen i ulike tema for videre analysering.

2.2 Etiske refleksjoner

I alle typer samfunnsforskning kan det oppstå etiske problemer, og da ofte i sammenheng med målet om å produsere forskning som samsvarer med sannheten. Selv om dette er et ideal, betyr det ikke alltid at det lar seg gjøre i like stor grad. (Hammersly og Atkinson 2004: 293)

Publikumseffekten kan som tidligere nevnt være med på å påvirke resultatet. Informanten kan bli redd for å gjøre eller si noe feil foran andre, enten om det er fremmede eller folk de kjenner. Dette gjelder også forskerens egen tilstedeværelse. Resultatet kan bli at informantene begrenser sine egne svar, vrir på sannheten, eller at de lukker seg. Dette var noe jeg måtte ta stilling til i alle intervjuene. I fem av ni intervjuer var det også andre mennesker til stede. Hvor stor effekt hadde de på mine informanternes fremstilling av sine opplevelser? Kunne jeg stole på at informantene slappet av og sa akkurat det de mente? De mest fremtredende situasjonene var de gangene intervjuet ble gjennomført på kafeer. Her var det mange folk, og dermed mange eventuelle lyttende ører. Ved ett tilfelle viste det seg at det var en utenforstående kafégjest som hadde sittet å hørt på alt informanten min hadde sagt, og som midt i intervjuet blandet seg inn. Min informant ble tydelig ukomfortabel og nervøs, og hun begynte å lukke seg.

Jeg har hatt ulike roller under intervjusituasjonen, alt etter hvem jeg har intervjuet. Jeg har vært forsker i alle tilfellene, og jevnaldrende med mine informanter. Noen ganger har jeg hatt rollen som venn, andre ganger bekjent. I fire av intervjuene var jeg en totalt fremmed. Jeg har også hatt opplevelsen av å ha en rolle som terapeut. Det virket som om noen av dem jeg intervjuet hadde et behov for å fortelle om sine positive og negative opplevelser fra årene i utlandet, som for å bearbeide det. De fortalte at noe av det mest utfordrende ved å komme hjem igjen var at de hadde opplevd så mye og hadde så mye å fortelle, men at det samtidig var

veldig få som var interessert i å høre. I alle intervjuene har jeg likevel tilstrebet å ha en faglig distanse til mine informanter, slik at forskerrollen ble opprettholdt.

Alle de ulike rollene har bidratt til at intervjuene potensielt ble bedre eller dårligere. Er man en venn, så deler man kanskje mer av seg selv og slapper litt mer av. Er man en fremmed tenker man kanskje litt mer over hva man sier og hvordan man fremstår, og er kanskje ikke like raus med å dele tanker og følelser som en venn. Noen ganger stemte dette, men andre ganger var det overraskende nok de fremmede som delte aller mest. Det faktum at jeg var jevnaldrende med samtlige informanter tror jeg var en stor fordel, ettersom vi lettere kunne relatere til hverandre.

Min rolle som forsker har vært både interessant og litt utfordrende ettersom jeg har hatt lignende erfaringer som utvekslingselev. Dette har først og fremst vært positivt ettersom erfaringene har vært en god kilde til å forstå konteksten, og de opplevelsene og situasjonene som informantene beskriver. En annen fordel var at det virket som om informantene åpnet seg mer når de fikk høre at jeg hadde lignende erfaringer. Kanskje var det lettere å slappe av når de visste at den som hørte på kunne relatere til egne erfaringer.

Kapittel 3

TEORETISK UTGANGSPUNKT

Jeg ønsker å presentere noen teoretiske begreper og teorier som jeg tenker kan belyse mitt materiale på en god måte. Jeg vil se nærmere på *identitet* og hva dette innebærer. Er man den samme hele livet, eller vil man forandre seg? Jeg vil også se på *kulturmøtet* og ulike tilpasningsformer og reaksjoner på dette. Til slutt vil jeg gjøre rede for *liminalitet* og teorien om *Den fremmede*, som handler om det å være mellom to verdener. Jeg mener alle disse perspektivene kan gi et større innblikk i hvorfor og hvordan internasjonale studenter opplever at identiteter må skapes på ny og endres, gjennom erfaringen ved å bo og studere i utlandet.

3.1 Identitet

Det skrives mye om ulike former for identitet, eller identifikasjon, i dagens samfunn. I motemagasiner kan man lese om hvordan man kan skape sin egen identitet gjennom klesstil og klesmerker. I media hører man om kjønnsidentiteter i form av likestilling mellom menn og kvinner, og i vitenskapelige artikler kan man lære om grunnlaget for menneskets identitet gjennom genetik og DNA. Vi har nasjonale, etniske og religiøse identifikasjoner som kan spille inn i konfliktsituasjoner, og overalt har vi ulike typer gruppeidentiteter. (Eriksen 2004) Hvis noen spør det direkte spørsmålet ”hvem er du?” - et nokså enkelt men likevel så vanskelig spørsmål; vil de fleste forklare hva man jobber med eller hva man bruker tiden til. Mange definerer sin identitet ut ifra hva de *gjør*, men identitet er så mye mer enn dette. Ens forbruk, etnisitet, religiøs overbevisning, alder, interesser, status og språk er alle forskjellige sjatteringer ved et menneskets identitet, og de får ulik betydning alt etter hvem man spør. (Eriksen 2004)

Eriksen definerer *personlig identitet* som det man ser i speilet. Det er det som gjør oss unike og annerledes fra andre, det er det som gjør ”meg” til *meg* og ”deg” til *deg*. (Eriksen 2000: 241) Noen vil kanskje se et kjønn, - at de er mann eller kvinne. Andre vil legge merke til hudfargen, mens andre igjen vil først og fremst se en religiøs person eller en nasjonalitet. Hvem man ser i speilet er avhengig av dagsformen, ens selvilde, og hva man gir betydning. Det er hvordan man ser på seg selv, men også hvordan man tror og opplever at man blir oppfattet av andre. (Eriksen 2000: 238) Bhikhu Parekh, en professor i politisk filosofi, ser på

personlig identitet som det unike ved hver person; det er deres historie, deres kropp, deres indre liv med samvittighet, tro, tanker og verdier. Det er deres selvbevissthet og følelse av subjektivitet. (Parekh 2008: 9) Samtidig som vår personlige identitet er en individuell prestasjon, er den også avhengig av tilretteleggelse, bekreftelse og anerkjennelse fra dem rundt oss. (Parekh 2008) Vår identitet er i aller høyeste grad sosialt skapt. (Dahl 2013) Det er som poeten John Donne sier: "No man is an Island, entire of itself; every man is a piece of the Continent..." (Donne 1990: 58)

3.1.1 Sosial identitet

Vår personlige identitet er sammenvevd med vår *sosiale identitet*. Den blir til når vi møter andre mennesker og når vi sammenligner oss med dem. (Dahl 2013:198) Man opplever likhet med noen og identifiserer seg med dem, og forskjeller med noen andre. Den er med andre ord *relasjonell* og formes i møte med kontraster. (Eriksen 2003: 139)

Vår sosiale identitet er også *situasjonell*. Siden man definerer seg selv ut ifra andre, skifter man identifikasjon etter hvem man omgås med og hvor man befinner seg. I lys av dette kan man ikke se på identitet som *ett* element; vi har *multippel identitet*, vi har mange. (Dahl 2013: 201) Fred Dervin, professor i multikulturell utdanning, understreker dette når han sier at det er umulig at et mennesker kan ha én samlet identitet. Dette er et syn han deler med mange postmoderne tenkere slik som Bauman, Maffesoli og Taylor. (Dervin 2012: 84) Det kan minne om sosiologisk rolleteori hvor man har flere roller, eller "personer" som tas frem i ulike situasjoner der det er relevant og har betydning. En mor vil ha rollen som "mor" for sine barn, mens hun vil være "kone" for sin ektemann. I relasjon til pasientene vil hun være "sykepleier" og i relasjon til veldig gamle mennesker vil hun være "ung." (Eriksen 2003: 139) For noen kan slike roller eller identiteter rett og slett bare være en "rolle", mens for andre kan den være en viktig og integrert del av deres egen personlige identitet. (Parekh 2008: 21) Siden identitet er situasjonell betyr det dermed at man i ulike situasjoner vil aktualisere ulike identiteter i oss selv. (Dahl 2013: 203) En nordmann tenker som regel ikke så mye over at han er nordmann når han er i Norge, men hvis han reiser til USA eller Vietnam, kan han plutselig bli veldig klar over denne identiteten.

Et menneske vil være medlem av mange forskjellige gruppefellesskaper på en og samme tid, noen ganger kan de være overlappende og andre ganger kan de være motstridende. (Dahl 2013: 201) Det finnes utrolig mange sosialt skapte gruppeidentiteter. Kjønnsideidentitet er en av de mest fremtredende, ettersom man skiller mellom menn og kvinner i alle samfunn.

Mennesker lever også etter spesifikke kjønnsroller som man finner i ulike variasjoner og grader. Klasseidentitet er også viktig, og enkelte ganger avgjørende, i noen land. Hvor man hører til i samfunnslaget kan ha mye å si for hvilke jobber man får, hvor mye respekt man får, og hvem man får gifte seg med. Videre er også ens levevis, yrke, utdanning, og politisk overbevisning viktige sider av ens identitet som kan gi konsekvenser for de valg man tar og hvordan man blir oppfattet og behandlet av andre mennesker. (Eriksen 2000: 243) Noen ganger kan slike gruppeidentiteter være påtvungne eller tilskrevne. Noen ganger blir man rett og slett fortalt av andre hvem man er. I følge antropologen Fredrik Barth, er etnisk identitet *både* valgt og påtvunget. Med dette mener han at etnisitet er påtvunget på den måten at hvis man er nordmann, greker eller brite så er det ikke lett å bli kvitt denne identiteten, - man vil være det for alltid. (Eriksen 2003: 141)

Samtidig kan man påvirke relevansen for ulike identiteter ved å forhandle om situasjonsdefinisjoner. (Eriksen 2003: 140) Noen ganger kan det være vanskelig å slippe unna en etnisk identifikasjon, slik som somaliere i Norge som først og fremst blir sett på som somaliere, selv om mange av dem er vokst opp i Norge. Andre ganger står man mer fri til å underkommunisere sin etniske identitet og forhandle om denne. (Eriksen 2003: 139)

3.1.2 Identitet som konstruksjon

Selve ordet *identitet* stammer fra det latinske ”idem” som betyr ”det samme”. Betydningen henviser til tanken om at en person eller en kultur er fast og uforanderlig, at man forblir ”den samme.” (Dahl 2013: 197) Mange tenker kanskje at de har en indre, personlig ”kjerne” som ikke vil forandre seg over tid, men bildet er altfor enkelt og identitet er altfor komplekst.

For det første har man ikke én identitet, men mange, som vi har sett tidligere. Vi har flerdimensjonale, multiple, overlappende, og til og med motsetningsfylte identiteter som forandrer og utvikler seg gjennom hele livet. (Dahl 2013) Eriksen skriver også at identifikasjon ”skapes både innenfra og utenfra, i møtet mellom ens egen selvpresentasjon og andres oppfatninger av en.” (Eriksen 2003: 140, 141) Vi definerer altså oss selv i forhold til dem rundt oss. Derfor vil man stadig skifte hvordan man identifiserer seg, alt etter hvem man forholder seg til. (Eriksen 2003)

For det andre er identitet i høyeste grad ”aktiv”. I følge Richard Jenkins er det ikke noe man ”har”, men noe man ”gjør”. Det er ikke en ”ting” som bare er der, men det er noe som hele tiden må forhandles om og etableres. (Jenkins 2008: 17)

Anthony Giddens beskriver identitet som en konstruksjon, eller mer spesifikt; et refleksivt prosjekt. Her er det verdt å merke seg at han snakker om en persons *selv-identitet*, noe som innebærer en refleksiv bevissthet om selvet; man er det man gjør seg selv til. Det er som om man prøver å skrive en fortelling hvor man selv er både forfatteren og hovedpersonen. (Giddens 1991: 52; 53; Krangle 2005: 109) Man skaper, konstruerer, og opprettholder seg selv gjennom ”personlig biografisk kontinuitet.” (Krangle 2005: 110) Det handler om å ta refleksive valg om hvem man vil være og hvordan man ønsker at andre skal oppfatte oss. (Krangle 2005: 109)

Konstruksjonen av identitet kan også bli knyttet til det moderne samfunnet. Ifølge Ulrich Beck og Zygmunt Baumann finnes det nå en sterk individualisering som fører til økt frihet og økte valgmuligheter, men også til at tidligere tradisjonelle roller og institusjoner i mer eller mindre grad mister sin betydning og funksjon. (Krangle 2005: 99, 100) Samfunnet blir med andre ord mer flytende og mister sine faste rammer og definisjonsmakt. Man er ikke lenger like ”satt” i en rolle, og samfunnet kan ikke lenger fortelle oss hvem vi er. Konsekvensen er at identitet ikke lenger er noe gitt eller tilskrevet, men man blir tvunget til å sette seg selv i sentrum og skape seg selv. (Krangle 2005: 99; 100; 116) Baumann skriver at folk er frie til å ”...shop around in the supermarket of identities.” (Baumann 2000: 83)

3.2 Kulturmøter

Selve ordet *kultur* kommer fra det latinske ”cultura” som betyr kultivering, eller dyrking av jord. Kultur henviser med andre ord til noe menneskeskapt, - at det er noe som er bearbeidet og foredlet. (Dahl 2013: 34)

Kultur er også noe man lærer, og den overføres fra generasjon til generasjon. Eriksen definerer det som ”...de ferdigheter, oppfatninger og væremåter som personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn.” (Dahl 2013: 35) Kultur blir skapt i møte mellom mennesker, og siden mennesker stadig forandrer seg og skaper seg selv på nytt gjennom relasjoner, betyr det at kultur også forandrer seg. (Dahl 2013)

Geert Hofstede, en anerkjent forsker fra Nederland, hevder at det finnes felles verdier i et fellesskap som folk utenfor vil legge godt merke til, men som de innenfor gjerne ikke ser. De innenfor vil kanskje ta disse verdiene for gitt og anse dem for så naturlige at det ikke er nødvendig å tenke på noen alternativer. Kultur blir derfor definert av Hofstede som ”den kollektive mentale programmering som skiller medlemmene av en menneskegruppe fra en annen.” (Hofstede 1980: 21) Et slikt fellesskap vil ha en kollektiv referanseramme, eller

”kulturelle koder i bakhodet” som Dahl sier. (Dahl 2013: 35) Det er gjennom disse kodene at vi fortolker, forstår, og handler. Det er de kulturelle ”brillene” vi ser verden gjennom. (Dahl 2013: 35)

Kultur er også knyttet til symboler som gir mening for menneskene innenfor den gitte referanserammen. En kvinne i burka kan for noen være et symbol på ærbarhet og respekt, mens det for andre kan være et symbol på kvinneundertrykkelse og underdanighet. Det kommer altså an på hvilke kulturelle ”briller” man bruker. (Dahl 2013: 37)

Et *kulturmøte* defineres som en situasjon hvor partene ubevisst eller bevisst har blitt enige om at de kulturelle forskjellene de bærer med seg skal være relevante. (Johannessen 2006: 178) Når vi møter mennesker fra en annen kultur som har annerledes skikker, tradisjoner og tenkemåter, vil man plutselig bli mer klar over vår egen kultur. (Dahl 2013) Det er som å våkne mens man allerede er våken. Øyvind Dahl, professor i kulturkunnskap, trekker frem et bilde på dette som jeg synes illustrer det godt: ”Så lenge fisken svømmer i vannet, legger den ikke merke til vannets eksistens. I det samme den hopper over vannskorpen og stuper ned igjen med et plask, merker den at det er noe som er vann.” (Dahl 2013: 73) I likhet med fisken, vil ikke en nordmann være klar over sin egen norske kultur før han møter noen som ikke er norsk. Hvordan han reagerer da, kommer an hvilket ståsted han har.

Det er mye som kan bli sagt om kultur, og det finnes mange elementer og dimensjoner å utforske, men jeg skal her først og fremst fokusere på selve kulturmøtet og ulike reaksjoner man kan få i møte med det ukjente. Mennesker er forskjellige, med ulik bakgrunn og referanserammer, og vil derfor reagere forskjellig.

3.2.1 Etnosentrisme og kulturel relativisme

Hvis en nordmann bedømmer en annen kultur ut i fra sin egen, kan man si at han har en etnosentrisk kulturforståelse. Det innebærer at han setter seg selv og sin egen kultur i sentrum og bruker den som målestokk og norm til å vurdere andre med. Han regner dermed sin egen kultur for overlegen og mer naturlig enn andre. (Dahl 2013: 73) Det kan for eksempel være at britene kjører på ”feil” side av veien, eller at urfolk er mer ”primitive” enn resten. En slik tankegang er ikke bare begrensende for ens egen horisontutvidelse, den er også knyttet til stereotypier, fordommer og i noen tilfeller diskriminering.¹¹

¹¹https://docs.google.com/presentation/d/1T6BImLb4s2ZnkGVLY5kzt_LsUcEaBdH3S3ZYP6eCFso/embed?hl=en&size=s&slide=id.p23 (Hentet 24 mars 2015).

En kulturrelativistisk holdning innebærer derimot at alt er, som navnet tilsier, relativt. En kultur må dermed forstås på egne premisser og på bakgrunn av sin egen kontekst, og ikke med utgangspunkt i vår egen kultur. Dermed finnes det ikke noe rett eller galt. Det finnes ingen norm, noe som igjen kan føre til at man blir en ”moralisk amøbe uten etisk ryggrad” som Dahl sier. (Dahl 2013: 74; 75) Noen ganger kan det gå for langt, slik som når for eksempel æresdrap og kvinnelig omskjæring bli sett på som greit i antropologiens navn.

Selv om noen kan helle mer i én retning, kan ingen være hundre prosent etnosentriske eller kulturrelativistiske, og det er heller ikke ønskelig. Alle kommer med en kulturell referanseramme. Det vil være umulig å løsrive seg fullstendig fra denne for så å forholde seg helt objektiv. Å være hundre prosent subjektiv er heller ikke ønskelig ettersom man da vil være blottet for empati og evne til innlevelse i andre menneskers liv. (Dahl 2013: 75) De færreste mennesker er slik, og derfor finnes det mange variasjoner mellom disse to ytterpunktene. Det skal også påpekes at en kulturrelativistisk tilnærming til forskning er det mest fruktbare. (Dahl 2013: 74)

3.2.2 Kulturell neddykking

Dahl trekker frem en modell han kaller for *kulturell neddykking* som jeg tror kan være relevant for min forskning. Modellen knytter han til utvikling av empati og forståelse for andre kulturer. Er man empatisk vil man kunne se en situasjon fra flere sider, noe som heller i retningen av en kulturrelativistisk tilnærming. (Dahl 2001: 224)

Kulturell neddykking handler enkelt forklart om hvordan man kan kommunisere bedre med mennesker fra et annet land ved å lære mer om deres kultur. (Dahl 2001: 224) Modellen består av fem viktige trinn som Dahl mener må være en del av læringsprosessen;

1. Selvinnsikt

Det første man må gjøre er ifølge Dahl å bli kjent med seg selv, sine verdier og sin egen kultur. Det er viktig å være ”kulturelt forankret” i møte med nye kulturer for å ikke miste seg selv i prosessen. Er man blitt klar over sine egne verdier og grenser, kan man dermed stå stødig i møte med noe som er veldig annerledes, utfordrende og kanskje til og med skremmende. (Dahl 2001: 225) Dahl skriver at ”tvert imot fører selvinnsikten til at vi kan leve oss inn i andres tanker og likevel vende tilbake til oss selv. Dermed taper vi ikke vår identitet, men befester den.” (Dahl 2001: 225)

2. Selvoppgivelse

Det neste trinnet handler om å trå ut av sin egen posisjon. Man overgir seg selv og sin identitet, men kun for en liten stund. Dette kaller Dahl for selve ”neddykkingen”. Man blir helt omsluttet av den nye kulturen, som om man synker ned i et hav omgitt av vann på alle sider. For å forstå og utvikle empati, må man derfor se møtet gjennom kulturrelativistiske øyne og ikke måle den nye kulturen med vår egen kultur som målestokk. Det som er normalt og riktig for oss trenger ikke å være normalt og riktig for andre. (Dahl 2001: 226)

3. Innlevelse

Ifølge Barth må man ”bli som barn igjen” i møte med en ny kultur. (Dahl 2013: 75) Man må være empatisk og leve seg inn i den nye kulturen og tankegangen. Det er som om man må bli kjent med verden på ny; man må lære av dem rundt oss, se verden med deres øyne, herme etter dem, og tilpasse oss. Kanskje begynner man å tenke som dem og handle på samme måte. Kanskje får man en ny identitet i prosessen. (Dahl 2001: 226)

4. Tilbakevendelse

Dette trinnet handler om å finne seg selv igjen etter den empatiske innlevelsen. Dahl understreker at dette trinnet avhenger av trinn én, hvor man blir kjent med seg selv og sin egen kultur. Det er en slags rekonstruksjon av selvet, hvor man mer enn noen gang blir klar over sin egen bakgrunn og verdensbildet. (Dahl 2001: 226)

5. Refleksjon

Det siste trinnet i den kulturelle neddykkingen innebærer at man gjennom den empatiske innlevelsen har oppnådd ny kunnskap og nye erfaringer som kan gi oss et kritisk blikk på vår egen kultur, og andres. Man kan se sin egen kultur fra utsiden og med nye øyne, og forstår forhåpentligvis mer av kulturen i landet man besøker. Forskjellene og likhetene vil i dette stadiet være mer fremtredende enn noen gang, og man vil ha lært hvilke meninger som ligger bak ulike handlinger og situasjoner. Dermed kan man lettere tilpasse meningsuniverset til menneskene i den nye kulturen, slik at man kan kommunisere på en slik måte at de forstår. (Dahl 2001: 227)

3.2.3 Tilpasningsformer

Å bosette seg i en annen kultur kan være utfordrende. Man må lære det meste på nytt, og i starten kan man fort føle seg litt uvitende og forvirret. Dahl skiller mellom tre reaksjoner eller strategier som er vanlige ved et langvarig kulturmøte; assimilering, integrering og segregering. (Dahl 2013: 222)

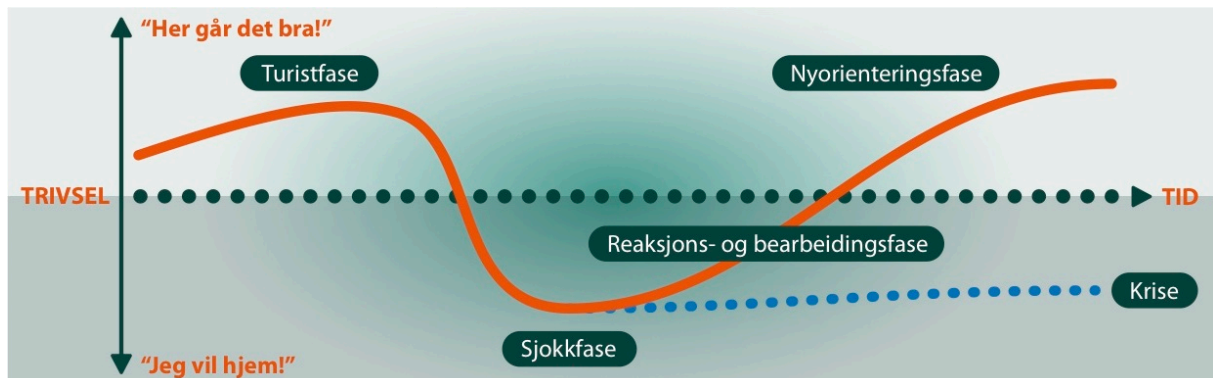
Assimilering kommer av det latinske ordet ”assimilere” som betyr å gjøre lik. Det er en sammensmelting av to kulturer hvor de til slutt vil få samme kulturelle særpreg, slik at det vil være vanskelig å skille dem fra hverandre. Hvis for eksempel en norsk jente reiser til USA for å studere kan hun velge å adoptere den amerikanske levemåten for slik å bli mest mulig lik de rundt henne. Det kan være gunstig med tanke på aksept, men samtidig kan man oppleve et slags tap av identitet hvor man forneker eller ”glemmer” sin egen kulturelle bakgrunn. (Dahl 2013: 222; 223)

Integrering innebærer at man bevarer en stor del av sin kulturelle identitet og særpreg samtidig som man prøver å tilpasse seg det nye samfunnet med dets kultur, språk, regler og plikter. Selve ordet integrere stammer fra latin og betyr ”å sammenføye til en helhet.” (Dahl 2013: 224) Det handler altså ikke om å bli lik, men om å leve side om side i en ny enhet. Her er det også viktig å poengtere at vertslandet har en del av ansvaret for at dette skal bli en realitet. Integrering og inkludering skjer ikke av seg selv, men det må en viss innsats fra begge sider. (Dahl 2013: 225)

Segregering skjer når et individ eller en gruppe nekter å tilpasse seg kulturen i vertslandet. Selve ordet betyr ”å skille” og henviser til at man lever skilt fra hverandre. Den kulturelle minoriteten kan finne på å klynge seg sammen i ghettoer, slik som ”Chinatown”, eller ”Little Italy” i New York. De snakker sitt eget språk, gifter seg innad i den kulturelle gruppen, og gjør generelt sitt beste for å unngå å blande seg mennesker fra vertslandet. En slik ”tilpasning” er etnosentrisk, hvor de gjerne fordømmer vertslandets kultur samtidig som de glorifiserer og opphøyer sin egen. Selv om det kan virke som en dårlig strategi, er det likevel en form for tilpasning. Det er deres reaksjon i møte med den fremmede kulturen, og det er heller ikke unormalt for mennesker å søke mot det som oppleves som trygt og gjenkjennbart. Segregering kan også skje på bakgrunn av tvang og marginalisering, noen ganger kan mennesker ha et ønske om å integrere seg i samfunnet, men kan oppleve å bli utstøtt og isolert. (Dahl 2013: 223) Segregering er uansett ikke en god tilpasningsform og konsekvensene er lite hyggelige, hverken for de nye i samfunnet eller for samfunnet generelt. Ifølge Gordon Allports kontaktteori vil en majoritetsgruppe oppleve en sterk vekst av intoleranse og fordommer jo mindre kontakt de har med en minoritetsgruppe. (Allport 1979)

3.2.4 Flytteprosess og kultursjokk

Dahl bruker en trivselskurve han kaller for "u-kurven" (figur 1.1) for å vise de ulike fasene ved flytteprosess og tilpasning til en annen kultur. (Dahl 2013: 209)

Figur 1.1 U-kurven. (Dahl 2013: 209)

1 Turistfasen

Den første fasen kalles ofte for *turistfasen* eller "hvetebrødsdagene". Det er den første tiden hvor det meste er nytt, spennende og eksotisk. Det er en tilstand hvor hverdagen ikke finnes. Man er begeistret og nysgjerrig, og trives som regel godt. (Dahl 2013: 210)

2 Kultursjokk

Kultursjokk er en vanlig reaksjon knyttet til endringer av livssituasjon og miljø, og kommer ofte snikende etter at "turistfasen" har lagt seg. (Dahl 2013: 210) Mange vil kjenne på fremmedfølelse og en opplevelse av å miste fotfeste. Man blir bombardert av inntrykk og opplevelser, og mange vil føle seg overveldet. Trivselen begynner her å gå nedover. (Dahl 2013: 210)

Nancy Adler beskriver kultursjokk som en tilstand hvor ens fortolkningssystem kollapse. (Adler 2008: 252) Man har lært å tolke situasjoner, symboler, og informasjon gjennom det man har opplevd og sett i sitt eget hjemland. Man har en kulturell referanseramme og man vet hva som gir mening og hva som er naturlig, normalt og selvfølgelig. Idet man begynner å bli kjent med en ny kultur, vil dette systemet endre seg eller forsvinne helt. Plutselig kan en situasjon som man tolket på én måte i sitt hjemland få en helt annen betydning i den nye kulturen. (Dahl 2013: 209) Dahl beskriver det som at de "kulturelle kartene" ikke passer med "det nye terrenget." (Dahl 2013: 209) Mange vil oppleve sterke følelser av stress, frustrasjon, hjemlengsel og angst. Noen kan til og med bli deprimerte. (Dahl 2013: 210) Man kan føle seg flau fordi man misforstår eller feiltolker kulturelle koder, man

kan oppleve forvirring rundt sin egen selvforståelse og identitet, eller utålmodighet og mistenksomhet overfor menneskene i det nye landet. Stress-relaterte fysiske plager kan også dukke opp, slik som mageknip, hodepine, og søvnløshet. (Adler 2008: 253) Fremmedfølelsen kan være sterk, og noen kan føle seg litt hjelpeløse og slitne ettersom man må lære alt på nytt. (Dahl 2013: 210)

Til tross for slike overveldende negative følelser, poengterer Adler at det først og fremst er en naturlig og positiv reaksjon nettopp fordi det er et tegn på at man er i ferd med å dykke ned i den nye kulturen. Det er med andre ord et tegn på at man gjør noe rett; man har begynt en prosess hvor man gir slipp på sin egen kultur for deretter å engasjere og integrere seg i den nye. (Adler 2008: 252, 253)

Lignende reaksjoner som ikke er direkte knyttet til kulturelle forskjeller, kaller Craig Storti for ”landssjokk”. Klimaet kan for eksempel være veldig annerledes, og det kan ta tid å bli vant til det. Man kan også møte praktiske utfordringer, og må klare seg uten saker og ting som man var vant til hjemmefra. Mange vil også oppleve et tap av dagligdagse rutiner som tidligere gav en følelse av kontroll og stabilitet, og det hjelper heller ikke at man ikke kjenner noen i det nye landet. (Storti 2001)

3 Reaksjons- og bearbeidingsfasen

Etter hvert vil man gradvis bevege seg inn i den neste fasen, som Dahl kaller for ”reaksjons- og bearbeidingsfasen.” (Dahl 2013: 211) Denne fasen er preget av mestringsfølelse; man har begynt å lære kulturen bedre å kjenne, man har fått bedre oversikt over området man bor i, man har begynt å lære språket, og har kanskje fått noen venner blant de lokale innbyggerne. Situasjonen føles tryggere, og man har begynt å bearbeide de mange inntrykkene. (Dahl 2013: 211)

4 Nyorienteringsfasen

Den siste fasen kjennetegnes av at trivselen går markant oppover, selv om det selvsagt kan komme tilbakefall innimellom. Man har blitt mer vant til å oppholde seg i den nye kulturen, man blir bedre og bedre i språket, man har snappet opp kulturelle koder, og man prøver å gjøre det beste ut av situasjonen. Rutiner har begynt å formes, og man føler man har bedre kontroll over tilværelsen. Kort fortalt er man i ferd med å tilpasse seg og orientere seg på nytt. Underveis har man blitt kjent med nye mennesker, fått en ny selvforståelse, samtidig som man beveger seg mot en ny identitet. (Dahl 2013: 211)

3.2.5 Omvendt kultursjokk

Mange er forberedt på å at de kan få kultursjokk i mer eller mindre grad når de reiser til et annet land, men få er forberedt på hvor vanskelig det kan være å komme hjem igjen. De fleste mennesker vil oppleve en eller annen form for ”omvendt kultursjokk” når de kommer hjem. Dette kalles også for ”re-entry” på engelsk, som refererer til at man må bli introdusert på nytt i ens eget land. (Adler 2008; Storti 1997; Pollock og Reken 2003)

Det omvendte kultursjokket blir ofte beskrevet som verre enn det man opplevde i vertslandet, nettopp fordi man ikke forventer det. Man har tross alt vokst opp i kulturen i hjemlandet, og kjenner den godt. Hvorfor i alle dager skulle man få sjokk av å møte den igjen? (Storti 1997)

Storti forklarer problemet i boken *The Art of Coming Home*. Her gir han en grundig innføring i hvorfor så mange opplever omvendt kultursjokk idet de kommer hjem. (Storti 1997) De hjemvendte må tilpasse seg en ny og fremmed kultur idet de flytter til vertslandet, og for å kunne gjøre det må de gi litt slipp på sin egen, og tilpasse seg. For å føle seg hjemme et sted, er et menneske avhengig av en viss forutsigbarhet med rutiner, kjente omgivelser, personer, normer og tankeganger. (Storti 1997) Når man kommer til et nytt land innser man ganske fort at kanskje mye eller alt dette mangler. Mange er forberedt på dette, og av den grunn takler de denne overgangen bedre. (Storti 1997) De lager seg nye rutiner, og adopterer kanskje noen kulturelle koder og tankeganger fra den nye kulturen, samtidig som de gir slipp på sine gamle. Det som før var rart er kanskje ikke så rart lenger, men helt logisk eller naturlig. De tilpasser seg omgivelsene, og i prosessen endrer de seg. Det skjer så snikende og gradvis at man som regel ikke vil oppdage det før man er kommet hjem igjen. Plutselig tenker man annerledes. (Storti 1997)

Vel fremme i hjemlandet vil mange forvente at de vil føle seg like hjemme som da de dro. Sjokket kommer når man opplever at dette ikke er tilfellet. Tiden har ikke stått stille selv om man har vært bortreist, og menneskene og omgivelser hjemme vil ha forandret seg, i likhet med en selv. Man må rett og slett bli kjent med familie og venner på ny, og man må tilpasse seg på ny. (Storti 1997)

Det finnes heller ikke så mye forutsigbarhet i starten, noe som kan gi en opplevelse av å ikke ha kontroll. Den hjemvendte må skape faste rutiner og stabilitet på nytt, på samme måte som da de kom til vertslandet for første gang. (Storti 1997)

Noen kan også oppleve hjemkomsten som et anti-klimaks. De har kanskje vært eksotiske ”superstjerner” i vertslandet, og fått mye oppmerksomhet. Kanskje har man vært den eneste blonde jenten i et hav av brunetter. Når man kommer hjem skiller man seg kanskje

ikke ut lenger, man er ordinær. Hjemkomsten kan også oppleves som et anti-klimaks i den forstand at man har blitt vant til å bli bombardert med masse inntrykk og spennende opplevelser og eventyr i vertslandet, for så å komme hjem til for eksempel den lille bygden i Norge hvor ingenting skjer. (Storti 1997)

David C. Pollock og Ruth E. Van Reken skriver om det omvendte kultursjokket og problemer knyttet til hjemvendelsen. Det hele handler, ifølge dem, om uriktige forventninger. (Pollock og Reken 2003) De trekker frem en modell (se figur 1.2) som viser hvordan den hjemvendte passer inn i omgivelsene på ulike måter. (Pollock og Reken 2003: 184) Det varierer mye for hvordan folk blir identifisert i vertslandet, men de fleste vil bli identifisert som ”usynlig innvandrer” når de kommer hjem igjen. De ser like ut, men tenker annerledes. Både de hjemme og de hjemvendte selv, forventer at de skal passe inn i ”speilbildekategorien”. Spriket mellom hva man forventer og hva man faktisk opplever kan altså være stort. (Storti 1997)

<p>Utlending Ser annerledes ut Tenker annerledes</p>	<p>Usynlig innvandrer Ser lik ut Tenker annerledes</p>
<p>Adoptert Ser annerledes ut Tenker likt</p>	<p>Speilbilde Ser lik ut Tenker likt</p>

Figur 1.2 (Pollock og Reken 2003: 185)

3.3 Liminalitet og den fremmede

3.3.1 Liminalitet

Når man studerer har man status som *student*. Denne statusen er som regel midlertidig, og de fleste vil omsider forlate denne til fordel for andre statuser slik som *yrkesaktiv*, *tidligere student* eller *jobbsøker*. Når man studerer går man gjennom en prosess hvor man forberedes

til å kunne tre inn i en ny rolle som *arbeider* etter endte studier. Å studere er med andre ord som en overgangsfase, eller sagt enda mer eksplisitt; en moderne form for overgangsrite.¹²

Begrepet liminalitet stammer fra det latinske ordet ”limen”, som betyr dørterskel. Det er i grunn et passende bilde på hva liminalitet er. For å komme inn eller ut av et hus må man krysse en dørterskel. Liminalitet fungerer litt på samme måte. Det er en overgang, en tvetydig fase hvor man er hverken innenfor eller utenfor, - man står med andre ord midt i mellom, på ”dørterskelen.” (Grimes 2000: 104)

Sosialantropologen Arnold Van Gennep beskrev begrepet for første gang i boken *Les Rites de Passage* fra 1909. Boken gir en grundig innføring i overgangsriter som han beskriver som noe som følger enhver endring i sosial rolle, tilstand, alder eller sted. (Turner 2001: 510) Ritene tar ofte form som offentlige seremonier som markerer at et individ får en ny status i samfunnet. (Eriksen 2010: 138) Man går fra en tilstand til en annen, slik som fra å være gutt til å bli mann, fra singel til gift, eller fra barn til voksen. Disse overgangene kan ifølge Gennep bli delt inn i tre faser; *seperasjon*, *overgang*, og til slutt *reintegrasjon*. (Grimes 2000: 104) Under den første fasen vil individet blir separert fra den sosiale strukturen og tilstanden han eller hun opprinnelig befant seg i, for eksempel det å være en gutt. I overgangsfasen vil gutten være i en tilstand av *liminalitet*, det vil si en mellomfase hvor han da er hverken gutt eller mann. Den initierte står dermed utenfor samfunnet og betraktes ofte som farlig og tvetydig. I den siste fasen vil han til slutt reintegreres og bli en del av samfunnet igjen, men da som en ny person; som en mann. (Eriksen 2010: 138)

I *Purity and Danger* skriver Mary Douglas at det som er uklart, motstridende, udefinerbart eller det som faller mellom to kategorier, ofte bli ansett som urent i mange kulturer, og må derfor unngås. (Douglas 1997) Den initierte som befinner seg i liminalfasen vil derfor ofte bli regnet som farlig. Siden han er adskilt fra samfunnet, vil han derfor ha muligheten til å se det utenfra, noe som kan oppfattes som truende. Vil han gjøre opprør eller ta avstand? Samtidig kan det også være en truende situasjon for den initierte, ettersom han kan risikere å forbli i den liminale fasen, og at samfunnet ikke vil ta ham tilbake. Han kan med andre ord bli normløs. (Eriksen 2010: 138)

Victor W. Turner er en av dem som bygger videre på Genneps forskning om overgangsriter i *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*. Her gir han sin fulle oppmerksomhet til den liminale perioden, som han mener er avgjørende for at ritualet skal kunne føre til en transformasjon. (Grimes 2000:121) Liminale personer beskrives

¹² <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/191546.pdf> (Hentet 11. Mars 2015)

av Turner som "...neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremony." (Turner 1969) Han trakk det også lenger enn Gennep og påstod at liminalitet ikke bare var en fase i en overgangsrite eller et ritual, men at det kunne finnes overalt hvor man havnet "mellom" to kategorier i kulturell og rituell sammenheng. (Grimes 2000: 121)

I følge Turner vil den liminale personen bevege seg bort fra en fast og stabil tilstand, til å bli fysisk eller usynlig adskilt fra samfunnet. Fysisk adskilt blir man ved isolasjon eller at man holder en symbolsk avstand ved å gå med masker eller andre utkleddinger. (Turner 2001) Samtidig sier Turner at personen også vil være sosialt og strukturelt "usynlig" i forhold til de faste kategoriene og definisjonene i samfunnet. (Turner 2001: 511)

Den liminale fasen er truende på mange måter, men den vil også skape en hel verden av muligheter. Hele poenget er at man skal bli "renset" for alle tidligere statuser, for slik å kunne tre inn i en ny status. Man blir på sett og vis *gjenskapt* som en ny person. (Eriksen 2010: 139) Paul Hill sier at "adults are not born but made. They do not develop automatically and naturally but are constructed ritually, actively, and culturally." (Grimes 2000: 147) Liminalitet er med andre ord en gradvis forvandlende prosess hvor man vil vokse, konstrueres, transformeres og forberedes. (Turner 2001: 509)

Liminalfasen etterfølges også noen ganger av det som Turner kaller for *communitas*. Når flere personer går gjennom en liminalfase sammen, vil de ofte knytte sterke bånd til hverandre gjennom felles erfaringer. *Communitas* er slike ustrukturerte, midlertidige fellesskap som står litt utenfor resten av samfunnet. (Turner 1969: 96) Sett i lys av dette betyr det at liminalitet, og effekten av denne fasen, vil påvirke mer enn bare ritualer og enkeltpersoner; det kan også føre til nye og tilpassede sosiale grupperinger i samfunnet. (Grimes 2000: 122)

3.3.2 Den fremmede

I likhet med den liminale person vil også fremmede mennesker ofte bli sett på som tvetydige. *Den fremmede* som sosiologisk fenomen ble først studert av Georg Simmel tidlig på 1900-tallet. Han beskrev denne tvetydigheten ved å bruke begrepet "potensiell vandrer." Den fremmede vil være en ny person som kommer inn i en allerede etablert gruppe, men som potensielt kan forsvinne igjen, eller potensielt bli værende. Han vil være både på innsiden og på utsiden av gruppen; han står på dørterskelen mellom to verdener. (Simmel 1950: 402) En slik situasjonen kan bli beskrevet som liminal. (Riley 2007: 161)

Den fremmedes stilling vil være definert av det faktum at han ikke stammer fra selve gruppen. Han er sosialt sett ikke "eier av noe land", - han har ingen stabil og fast posisjon i den sosiale strukturen, og alt han kan tilføre av kvaliteter og kunnskap vil ikke stamme fra gruppen selv, men utenfra. (Simmel 1950: 402) Den fremmede vil derfor bli sett på som utenforstående; en person som kan se ting med nye øyne, eller som Simmel sier: "He is not radically committed to the unique ingredients and peculiar tendencies of the group, and therefore approaches them with the specific attitude of "objectivity"." (Simmel 1950: 403)

Philp Riley, professor i etnografisk lingvistikk, trekker frem to viktige aspekter i sin forståelse av den fremmede i boken *Language, Culture and Identity*. Det første aspektet er sosial *anerkjennelse*. Ens selvforståelse; hvem man er, hvordan man er, og at man i det hele tatt eksisterer, er avhengig av reaksjoner og anerkjennelse fra andre mennesker. (Riley 2007: 176) Anerkjennelse er med andre ord med på å forme og konstruere et menneske og dets identitet, og gi det en plass i verden. (Riley 2007: 175) Statsborgerskap er et godt eksempel på dette; man vil blitt sett på som en del av samfunnet, og får rettigheter og plikter. Det gir en følelse av "å høre til." (Riley 2007: 178)

Det andre aspektet er *anomali*, altså noe som avviker fra normen, det man forventer, eller som Jean-Marie Guyjean beskrev det; som et fravær av fastlagte lover. (Riley 2007: 174) Ifølge ham var anomali en positiv tilstand av frihet hvor man kunne være helt fri til å ta moralske valg på en autentisk måte. Samtidig har det dominerende synet lenge vært negativt. Mange har tenkt på anomali som en tilstand preget av totalt meningsløshet. (Riley 2007: 174) Riley skriver at "the absence of any kinds of general rules and structures means there is no epistemic or social matrix within which individuals can find their place." (Riley 2007: 174) Det er meningsløst fordi man ikke har noen plass i den sosiale strukturen, og siden identitet er en sosial konstruksjon som skjer på bakgrunn av denne, vil det føre til et fravær av anerkjennelse som igjen vil føre til en desorientert, og kanskje ødelagt selvforståelse. (Riley 2007: 174)

Kapittel 4

PRESENTASJON AV DATA

Før jeg beveger meg inn på analysen ønsker jeg først å presentere mine funn fra feltarbeidet. Mine informanternes erfaringer kan bidra til å kaste lys over hva det vil si å være internasjonal student i disse dager, og gi en økt forståelse for hva som danner premissene for deres konstruksjon av identitet. Men først vil jeg gi et kort overblikk over internasjonale studenter i dagens samfunn.

4.1 Akademisk mobilitet i det 21. århundret

De siste tretti årene har antall internasjonale studenter økt betraktelig i takt med globaliseringen, såpass at man forventer at det innen år 2025 vil være opptil syv millioner studenter som tar hele eller deler av utdannelsen sin i et annet land enn sitt eget. (Jackson 2012: 449) Mulighetene er i dag mange og varierte; slik som praksisplasser, feltarbeid, studieturer med læringsmål, frivillig arbeid, og ikke minst høyere utdanning på en utdanningsinstitusjon. (Jackson 2012: 449)

Det finnes også mange organisasjoner som i dag veileder og hjelper studenter til å søke på universiteter i utlandet. Blant disse er for eksempel ERASMUS (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students), SONOR (Study Outside Norway), ANSA (Association of Norwegian Students Abroad), og Gateway Education. Disse organisasjonene påpeker at det å ta høyere utdanning i utlandet har mange fordeler, både for verden og for studenten selv. På siden til SONOR sine nettsider står det:

I en stadig mer globalisert verden der mennesker, varer og tjenester beveger seg over landegrenser, vil både det offentlige og næringslivet ha et stort behov for internasjonal kompetanse.¹³

Gateway Education skriver at ”globale borgere er morgendagens ledere”¹⁴ på sine nettsider, mens det ifølge ANSA gir ”faglig og personlig vekst”.¹⁵ Til slutt skriver ERASMUS på sine

¹³ <http://sonor.no/hvorfor-studier-i-utlandet/> (Hentet 30. mars 2015)

¹⁴ http://www.gatewaycollege.no/becoming-a-global-citizen/?_ga=1.199551662.1028841030.1427645056 (Hentet 30. mars 2015)

¹⁵ <http://www.ansa.no/Studier-i-utlandet/For/faq-studier-i-utlandet/#En> (Hentet 30. mars 2015)

nettsider at studentene vil ”vokse som personer” og at studier i utlandet ”sørger for muligheter til interkulturell forståelse og selvutvikling (min oversettelse).”¹⁶

Studentenes opplevelser av oppholdet i utlandet er like varierende som de mange motivene for å dra, og derfor er også utfallene vanskelige å generalisere. (Jackson 2012: 449) Studentene er unike sosiale aktører med individuelle tankesett, holdninger, kulturelle referanserammer, mål og behov. De har ulike bakgrunner og personlige egenskaper som kan spille inn, og deres opplevelser vil også avhenge av hvilke valg de tar i vertslandet, deres holdninger, og hvor åpne de er for det som er nytt. (Jackson 2012: 449; 455)

4.2 De internasjonale studentenes egne erfaringer

4.2.1 Lyst eller tvang? Ulike motiver for å studere i utlandet

Noe av det første jeg spurte mine informanter¹⁷ om var hvilke motiv de hadde hatt for å studere utenlands. Jeg fikk høre mange begrunnelser, og jeg satt igjen med et inntrykk av at det sjelden finnes bare ett svar for hvorfor noen ønsker å studere i et annet land enn sitt eget. Avgjørelsen var ofte en kombinasjon av mange forhold; alt fra spennende studievalg til et ønsket om personlig utvikling.

Diego Gambetta, en italiensk professor i samfunnsfag, beskriver det han kaller for ”push” og ”pull”- motiver som bakgrunn for valg om å studere utenlands. (Gambetta 1987) Dette kan oversettes til ”lyst” og ”tvang”. Lystmotivene handler om de mange mulighetene ved utenlandsstudier som kan virke forlokkende på studenten, mens tvangsmotivene handler om hva som ”tvinger” studenten ut, slik som begrensninger i hjemlandet. Disse kan for eksempel være for dårlig studietilbud, at de mistrives hjemme, eller at de ikke har gode nok karakterer til å komme inn på lignende studier i hjemlandet.¹⁸ Jeg har valgt å dele opp svarene jeg fikk i disse to kategoriene: ”lyst” og ”tvang.”

Et av de vanligste begrunnelsene jeg fikk da jeg spurte mine informanter (se appendiks 1, side 81) om hvorfor de valgte å studere i utlandet, var at de ønsket å oppleve noe nytt. Dette var noe jeg hørte igjen og igjen, om enn sagt på litt forskjellige måter:

Det fristet å komme seg litt bort og oppleve noe nytt da. Norge er jo ganske lite ... Jeg har ikke reist dødsmye, men jeg har jo vært i USA og ganske mange andre land i

¹⁶ <http://esn.org/> og <http://esn.org/why-study-abroad> (Hentet 30. mars 2015)

¹⁷ Jeg markerer informantens sitater med både navn og vertsland.

¹⁸ <http://www.nifu.no/files/2012/11/NIFUskriftserie2003-26.pdf> (Hentet 1. mai 2015)

Europa, så jeg visste jo at Norge var veldig lite. Det er greit å få litt luft under vingene når jeg først kan.
(Sigurd, England)

Det er så lett å bli ”satt” i Norge, og komme inn i et spor hvor man aldri får lov til å prøve seg. Så for oss var det en gylden mulighet til å oppleve noe nytt og se en ny kultur; noe som var annerledes enn Norge. Det var det som var hovedmotivasjonen; å gjøre noe sammen, få litt nye impulser for hvordan verden er, og hvordan livet er utenfor Norges trygge grenser.
(Johannes, Tsjekkia)

Denne opplevelsestrangen eller eventyrlysten kan defineres som et lystmotiv, og er et ønske om å utvide sin horisont. Noen ganger kunne den også gå foran studiene, slik som i tilfellet med Kilian fra New Zealand. Han elsket å reise og hadde allerede besøkt mange forskjellige land i verden før han satte sine ben i Tyskland for å studere der i ett år. Han forklarte meg at studieoppholdet handlet mer om opplevelsen enn selve utdannelsen. Han ønsket å oppleve noe som han ikke kunne hjemme, og se mange nye steder. Studiene kom i andre rekke.

Bare det at det fantes en *mulighet* til å ta et studieopphold i utlandet fungerte også som et sterkt lystmotiv for mange. Kilian fortalte meg for eksempel at han kjente mange folk i hjemlandet som var flinke til å ta sjanser, og han røpet at han selv hadde ønsket å være en slik person. Han ville gripe mulighetene som tilbødte seg, og i dette tilfellet var et studieopphold i Tyskland en slik mulighet.

Johannes hadde lignende tanker. Han fortalte meg flere ganger at han var redd for å bli for etablert i Norge. Derfor var det viktig å komme seg ut å se verden mens han og kona enda kunne, og mens de enda var unge.

For oss var det en mulighet som jeg ikke så for meg at vi ville få senere.
(Johannes, Tsjekkia)

Matias, en mann fra Brasil som hadde studert to år i Danmark, avslørte at han opprinnelig ikke hadde hatt noen planer om å studere i utlandet, men siden det dukket opp en mulighet, bestemte han seg for å gripe denne. Universitetet i Brasil hadde en samarbeidsavtale med et universitet i Danmark, og de hadde tilbudt ham en studieplass.

Jeg tenkte jeg ville fortsette mine studier, men jeg var ikke sikker. Men så kom muligheten til å studere i Danmark, og da bare omfavnet jeg den muligheten (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Valget om å studere i utlandet handlet for mange om å oppleve en annen kultur. Dette var et sterkt lystmotiv hos de fleste. Flere uttrykte også et ønsket om å bli godt kjent med kulturen fra innsiden:

Jeg synes andre kulturer er veldig spennende ... men når du er på ferie et sted opplever du bare feriekulturen. Du opplever ikke den egentlige kulturen i landet; for å gjøre det må man bo der en stund.

(Olivia, USA)

Jeg ville veldig gjerne lære om kulturen, ikke utenfra med å observere den, men oppleve den på innsiden, slik at den ble en del av min egen kultur.

(Ingvill, USA)

Det å lære eller forbedre språk var et annet viktig lystmotiv for å studere i utlandet, og de fleste listet dette opp som avgjørende eller ledende for deres valg av studieland. Ingvill, en norsk kvinne som studerte i USA i fem år, berettet for eksempel at hun hadde vært dårlig i engelsk da hun var yngre. Hun hadde derfor et sterkt ønske om å forbedre seg ved å studere i et engelsktalende land.

Kilian valgte *bort* land hvor de snakket engelsk, ettersom dette var morsmålet hans. Han syntes det var interessant og utfordrende å skulle dra en plass hvor de snakket et annet språk. Han valgte derfor å dra til et land hvor han kunne lære tysk.

Tre av mine informanter fortalte meg også at de følte seg dratt mot utlandet av religiøse årsaker. De følte seg rett og slett ledet av Gud:

For meg personlig var det en veldig Gude-ting, det var veldig klart at det var faktisk USA jeg skulle til.

(Olivia, USA)

Det hadde litt med troen min å gjøre, og at jeg følte at jeg ble ledet til å dra til USA.

(Ingvill, USA)

Noen ble også anbefalt av andre å ta studiene i utlandet. Det var ikke avgjørende for dem, men det hadde likevel gjort inntrykk og fungert som et slags lystmotiv, slik som i Ingvill sitt tilfellet. Mens de andre informantene ga uttrykk for at de hadde brukt tid på tenke og vurdere frem og tilbake om de skulle studere i utlandet, og eventuelt hvor, hadde Ingvill planen klar etter kort tid. Hun fortalte meg at hun tilfeldigvis hadde kommet i kontakt med en kvinnelig representant for et universitet i USA, som hadde fortalt henne om hvor kjekt det var å studere der. Ingvill ble så inspirert at hun søkte plass etter å ha tenkt på det i kun to dager.

Det var litt impulsivt, men samtidig fikk jeg det lagt på hjertet mitt. Det ikke var noen tvil om at jeg skulle dit.

(Ingvill, USA)

Den samme informanten spesifiserte også at hun var motivert til å studere i utlandet fordi det ville gi henne en mulighet til å vise en ny side av seg selv og bevise at hun kunne klare det.

Jeg er jo egentlig ganske stille og forsiktig, og folk forventet kanskje ikke så mye av meg, så jeg hadde lyst til å vise at jeg kunne klare det. Jeg reiste jo dit uten å kjenne noen, så folk ble litt overrasket.
(Ingvill, USA)

I intervjuene fikk jeg også høre om ulike ”tvangsmotiver”, hvor valget om å studere i utlandet ble tatt på bakgrunn av begrensninger i hjemlandet. Shirin fortalte meg blant annet at hun hadde hatt et ønske om forandring, og for å få den forandringen hun trengte, følte hun at hun måtte flytte til et nytt sted.

Det var rett og slett fordi jeg ville ut. Jeg følte jeg hadde vært for lenge i [hjembyen], og hadde lyst på en forandring.
(Shirin, England)

Hun opplevde byen sin som en slags ”boble”, og uttrykte et ønske om å bli kjent med nye mennesker, og da spesielt folk fra andre land i verden. I likhet med Shirin ønsket flere av informantene en forandring.

Det var rett og slett det å få litt nye impulser i livet, enn å være i samme miljø her.
(Haidar, USA)

For Olivia handlet det også om å gjøre noe annerledes enn andre. For henne var studier i Norge lite attraktivt, og rett og slett kjedelig.

Det var nok fordi alle andre gjorde det. Jeg hadde ikke noe behov for å gjøre det alle andre gjorde, og dessuten hadde jeg ikke noe motivasjon for det. Det hørtes ikke noe gøy ut, og jeg synes det bare virket kjedelig. Derfor søkte jeg ikke på noen studier i Norge i det hele tatt. Jeg søkte kun på den skolen i USA.
(Olivia, USA)

For andre handlet det mer om å kunne ta den utdannelsen de ønsket. Matias var veldig motivert til å studere i Danmark.

I Europa har dere høyere kvalitet på utdanningen. Det er bedre sammenlignet med hva vi har i Brasil (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Både Frida og Sigurd ønsket å ta studier som man ikke finner i Norge, og måtte derfor flytte seg over landegrensene. De drømte også om å øke mulighetene for en internasjonal karriere, noe de tenkte universitetene i forholdsvis Skottland og England kunne hjelpe dem med. Frida innrømmet at det handlet mest om selve opplevelsen da hun dro til Australia for å studere, men at det var annerledes da hun tok valget om å studere i Skottland.

Det var masterstudiet som trakk meg. Skolen var veldig bra, og hadde veldig bra rykte. Det virket som et kjekt opplegg. Så det var egentlig bare på grunn av det ... Det var først og fremst fagene.
(Frida, Australia og Skottland)

For Haidar handlet studieoppholdet om å følge en drøm. Han var en dyktig basketballspiller, og siden han hadde bodd i USA en periode da han var yngre, kjente han til systemet med spesielle stipendordninger og fordeler for sportsutøvere på amerikanske universiteter. Dette ville tillate ham å kombinere utdanning med en sportskarriere, på en bedre og mer gunstig måte enn han kunne ha gjort i Norge. Det faktum at det var få eller ingen lignende tilbud i Norge, gjorde derfor han måtte vende nesen mot utlandet. Samtidig mente han at en utdanning fra utlandet ville gi ham fordeler i Norge og at eventuelle arbeidsgivere ville ta ham mer seriøst.

Jeg hadde en tanke om at hvis jeg kom tilbake til Norge med en grad fra USA, ville jeg kanskje stå sterkere på arbeidsmarkedet.
(Haidar, USA)

4.2.2 Forventninger

Jeg spurte også informantene mine om de kunne huske hvilke forventninger de hadde hatt, før de pakket koffertene og satt kursen mot sine utvalgte land. Svarene var varierte, men de fleste var likevel forberedt på at oppholdet kunne bli utfordrende.

Jeg så for meg at jeg kom til å være veldig isolert og være mye alene (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Jeg forventet at det skulle bli veldig tøft veldig lenge, fordi man flytter jo tross alt til et nytt land, og man kjenner jo ingen.
(Olivia, USA)

Jeg fikk også høre om frykt for hjemlengsel, kultursjokk, og det å studere på et språk som de ikke behersket. Noen antok at studiene i vertslandet ville være lette, ettersom de hadde vært vant til å være skoleflinke i hjemlandet, mens andre forventet at studiene kom til å bli en stor utfordring.

Jeg var veldig forberedt på at det kom til å bli knalltøft. Det hadde jeg hørt mye om på forhånd ... Mange beskrev [studiet] som umenneskelig tøft, så jeg prøvde å psyke meg opp.
(Johannes, Tsjekkia)

Noen av informantene hadde få forventninger, og enkelte var bevisst innstilt på å forvente minst mulig.

Jeg tenkte slik at hvis jeg hadde få forventninger så blir man heller ikke skuffet over ting som ikke skjedde, men ender kanskje heller opp med å ha det mer gøy enn man trodde (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

Jeg spurte også om hvilke tanker de hadde hatt om kulturen og landet før de reiste dit. De aller fleste antok at de allerede visste mye, ettersom de hadde reist på ferier til vertslandet eller bodd der ved tidligere anledninger. Enkelte, slik som Sigurd, mente de visste noe om kulturen, basert på at den ved første øyekast så ut til å ligne på deres egen.

Jeg tenkte jo at vi ikke er så forskjellige, vi er jo vestlige land begge to, så det er jo mest småting og litt sånn kulturarv.
(Sigurd, England)

Andre var mer usikre på hva de kom til å møte.

Jeg hadde vel egentlig ikke så veldig klare tanker om hva jeg gikk til. Jeg visste at det var et ufattelig vanskelig språk, men jeg hadde ingen klare formeninger om hvilket folk jeg kom til å møte.
(Johannes, Tsjekkia)

I Australia visste jeg ikke hva jeg skulle forvente meg ... Jeg tenkte at de kanskje var en mellomting mellom de reserverte britene og de åpne amerikanerne.
(Frida, Australia og Skottland)

En del hadde tydeligvis tenkt, hørt, og lest mye om kulturen på forhånd, og dermed laget seg et bilde av hvordan det kom til å være.

Jeg tenkte at de var veldig patriotiske, og veldig opphengt i sitt eget land ... Jeg tenkte at amerikanere skulle mene veldig mye om ting de egentlig ikke hadde så mye peiling på ... Jeg tenkte også at de var veldig opptatt av at alt skulle være så stort og fint; det ytre. At det var veldig fokus på å oppnå noe, være kjendis og bli sett.
(Olivia, USA)

Jeg hadde hørt at de hadde en mer europeisk måte å være på, og jeg forventet at de kanskje var litt mer lukket, litt mer kalde, og ikke så åpne som vi er i Brasil. Jeg hadde også hørt at det var veldig dyrt der og at det var veldig kaldt klima (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Det jeg oppfattet som amerikansk kultur før jeg reiste var at de var veldig åpne og inkluderende, og veldig gode og snille med hverandre. Litt varm kultur.
(Ingvill, USA)

Enten om forventningene var få eller mange, var selve møtet med den nye kulturen en stor overgang for de fleste, og i de fleste tilfellene stemte ikke alle forventningene med virkeligheten.

Noen av tankene ble jo bekreftet, men det er ikke like varmt som vi tror, fordi det er veldig overfladisk ... Det er veldig lett å bli kjent med amerikanere, men det er veldig vanskelig å bli venner med dem.
(Ingvill, USA)

I Australia var det helt annerledes enn slik jeg hadde trodd på forhånd. Det var ikke en blanding av amerikansk og britisk ... De var enda mer åpne og velkomne enn jeg hadde trodd ... Jeg hadde et bilde av hvordan de skulle være, og tenkte at de var så enkle å finne ut av, men du klarer ikke å plassere dem noe sted.
(Frida, Australia og Skottland)

Før jeg dro til Tyskland hadde jeg mange stereotypiske ideer om hvordan det ville være der ... Men kulturen i [studiebyen] er veldig unik og forskjellig fra resten av Tyskland. Jeg tror mange tyskere sier at det er en veldig ikke-tysk by (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

I Skottland var det ganske annerledes enn jeg hadde forventet. Det er mer annerledes Norge enn man skulle tro.
(Frida, Australia og Skottland)

4.2.3 Studiesituasjonen

Å studere utenlands betyr ofte at den internasjonale studenten må bli vant til et helt nytt skolesystem, med alle de utfordringer som følger med. Dette var noe som åtte av ni av mine informanter opplevde, men som de færreste var forberedt på. En av dem var Matias. Han fortalte meg at det var vanskelig å tilpasse seg det danske skolesystemet, og det å være fulltidsstudent. I Brasil hadde de mer oppfølging og flere forelesninger, mens i Danmark ble det forventet at han skulle klare seg selv. Det var mye mer fritt enn hva han var vant til.

Den store utfordringen var å være disiplinert, engasjert, og bruke tiden godt (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Kilian fortalte meg at selve undervisningsopplegget i Tyskland hadde et annet format enn hva han var vant med i New Zealand, men at det ellers var nokså likt. Den store overraskelsen gjaldt det administrative systemet på universitetet.

Det er forskjellen, for i New Zealand betaler vi for universitetet. Vi er kunder, så vi forventer å få hjelp av administrasjonen. Det er skinnende og fint, og blir gjort smilende, mens i Tyskland er universitetet gratis og derfor er det ikke samme servicen. De bare henviser deg videre og videre (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

En annen som fikk et tøft møte med det nye skolesystemet var Johannes, som studerte i Tsjekkia. Han endte opp med å bli utbrent.

Forventningen til arbeidsmengden var som forventet, men det kom likevel som et sjokk. Det var verre enn forventet ... Alt du gjør er å lese.
(Sigurd, England)

Han fortalte meg at han måtte ta et helt år om igjen, hele tre ganger. Han gjorde sitt aller beste hele tiden, men til slutt ble det for mye. Det endte med at han hoppet av studiene og reiste hjem igjen til Norge.

Flere av informantene så seg nødt til å bytte studiested eller utdanning i løpet av tiden i utlandet, av ulike årsaker. Frida var en av disse. Hennes første møte med det australske skolesystemet var en negativ opplevelse. Det var veldig annerledes enn hun hadde forventet, og hele opplegget på studiet var i følge henne dårlig og lite sammenhengende. Miljøet var heller ikke bra, og i tillegg var det bare én professor som underviste dem. Han var av det mer spesielle slaget;

Han kunne være litt høy på hasj under forelesningene!
(Frida, Australia og Skottland)

Hun endte opp med å bytte universitet, noe som skulle vise seg å være et godt valg. Det nye studiestedet fungerte ypperlig, og Frida trivdes godt.

Å være skoleflink i hjemlandet trenger ikke å bety at man automatisk vil være skoleflink i utlandet. Dette var en lærdom som spesielt tre av mine informanter fikk bryne seg på i løpet av oppholdet. Ingvill fortalte meg at hun ble overrasket over det vanvittige presset for å få gode karakterer.

Jeg har alltid vært skoleflink, så her tenkte jeg at jeg måtte gjøre det bra, men det var veldig vanskelig å nå opp til de beste. Så det var litt sjokk.
(Ingvill, USA)

Etter mye strev og mange dårlige resultater, valgte Ingvill til slutt å bytte utdanning. Situasjonen ble mye bedre, og hun presterte med å ta en fireårig bachelorgrad på tre år, til tross for enorme arbeidsmengder og mye press.

Det å få B+ var egentlig ikke så bra. Man måtte ha A for å prestere godt nok, sånn egentlig. Og en kunne ikke få lavere enn C. Det var ganske tøft med det presset, og jeg er nok litt pliktoppfyllende så jeg hadde ikke lyst til å skuffe folk.
(Ingvill, USA)

Sigurd hadde en litt annen opplevelse, i hvert fall i starten. Hans første år på studiet i England viste seg å være mye lettere enn han hadde forventet. Det meste var repetisjon, og situasjonen så meget lovende ut. Problemene dukket opp i løpet av det andre året på studiet. Lærerne forventet mer, karakterpresset økte, og Sigurd begynte å slite med motivasjonen.

Jeg har alltid vært akademisk flink, og har aldri trengt å måtte jobbe veldig hardt for karakterene mine ... Det har funket frem til nå i livet mitt, så hvorfor ikke nå også? Men så gikk det ikke så veldig bra da, for det var et helt annet nivå.
(Sigurd, England)

I likhet med de andre informantene, møtte Frida et veldig karakterpress på studiestedet i utlandet. Hun var skoleflink, men samtidig hadde hun ikke så høye forventninger til seg selv når hun befant seg utenfor Norges grenser.

I Skottland var det mer karakterpress. Det var høye krav for å komme inn, og folk snakket høyt om karakterer. Det var litt press på det. Men jeg har ikke brydd meg så mye om hvilke karakterer jeg har fått. I Norge har jeg brydd meg, men ikke i utlandet. (Frida, Australia og Skottland)

Haidar var et spesielt tilfelle. I motsetning til de andre informantene, var ikke overgangen til et nytt skolesystem noen overgang i det hele tatt. Det var slik han hadde forventet, ettersom han hadde gått på skole i USA før, og for deretter å fortsette på internasjonal skole i Norge. Han var med andre ord vant til systemet.

4.2.4 Sosialt liv

Jeg var også interessert i å høre om informantenes sosiale liv i vertslandet. Var det lett å komme i kontakt med folk? Var de ensomme, eller fikk de mange venner? Svarene jeg fikk kan grovt sett deles opp i to grupper.

Den første gruppen består av dem som lett kom i kontakt med de lokale og som fikk seg mange gode venner blant disse med en gang. Fellesnevnerne var at de var kontaktsøkende og tok selv initiativ til å snakke med folk, og de brukte lite eller ingen tid sammen med andre internasjonale studenter på studiestedet.

I USA er det generelt veldig lett å få kontakt med folk, og mye lettere å bli nære venner. Mye lettere enn i Norge i hvert fall!
(Olivia, USA)

Jeg syntes det var ganske lett. Det var en av de første dagene på universitetet at jeg satte meg ved siden av noen, og det var dem jeg endte opp med å henge med alle tre årene. Det var ganske lett å bli kjent med dem.
(Sigurd, England)

Det var ikke vanskelig å komme i kontakt med folk. De var veldig mottagelige, varme og inkluderende. Kommer du til et nytt sted i Norge, er det ikke ofte man opplever å bli invitert med på ting med en gang, men slik var det i USA.
(Haidar, USA)

Den andre gruppen bestod av dem som lett fikk seg venner, men da helst blant de andre internasjonale studentene. De fortalte meg at det var vanskelig å bli godt kjent med de lokale.

Jeg bodde med skotter, men de på skolen var litt mer tilbakeholdne. Skotter var sammen med skotter. Jeg hang mest med de internasjonale.
(Frida, Australia og Skottland)

Det var veldig lett å få venner blant de internasjonale. Dansker så jeg bare på skolen, og fikk snakket lite med dem ... Jeg ble aldri invitert med på noe av dansker.
(Matias, Danmark, min oversettelse)

Jeg fikk flere forklaringer da jeg spurte informantene om hvordan det kunne ha seg at de internasjonale studentene helst ble venner med andre internasjonale studenter.

Når man er internasjonal student leter man etter andre ting, man har lyst til å utnytte at man er der, man har lyst til å oppleve ting, reise steder og se masse. Er man skotte eller fra Australia, så har man allerede et nettverk, og man har allerede sett alt.
(Frida, Australia og Skottland)

I [studiebyen] var det veldig mange som ikke hadde vært utenfor USA eller opplevd så mange kulturer. Så det å bli kjent med andre kulturer var litt skummelt for dem. Det gjorde kanskje at det ble enda vanskeligere å bli kjent med dem.
(Ingvill, USA)

De aller fleste fikk seg gode venner blant de lokale etter en stund, men det var ofte takket være iherdig egeninnsats, og det tok ofte lang tid.

Å ta kontakt med nye mennesker kan være både slitsomt og skremmende. For enkelte ble det for mye arbeid, noe som resulterte i at de i perioder hadde svært få venner, både blant de internasjonale og lokale. Ingvill hadde i utgangspunktet et godt sosialt liv i den første byen hun bodde i, til tross for at de fleste vennene var enten nordmenn eller andre internasjonale studenter. Da hun flyttet lenger nord for å ta en mastergrad, fikk hun oppleve et annet sosialt miljø.

Det var litt ensomt. Det var ikke noe samhold i klassen ... og det var lite som skjedde for de internasjonale studentene. Også visste jeg jo at jeg bare skulle være der i to år, så da orket jeg ikke å knytte så nære relasjoner med folk, fordi jeg visste det kom til å ta så lang tid. Jeg gadd ikke.
(Ingvill, USA)

Matias hadde hatt et stort ønske om å bli kjent med dansker da kom til Danmark for å studere, men ettersom danskene var så kalde og lukkede, endte det opp med at han ikke orket.

Jeg prøvde ikke hardt nok. Jeg forble med de engelsktalende studentene. Det var lettere og mer komfortabelt (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

I motsetning til de to forrige følte Haidar seg både inkludert og godt mottatt av de lokale da han reiste ut av landet for å studere. Det manglet med andre ord ikke på gode venner, men samtidig syntes han sosiale sammenhenger var litt utfordrende. Han understreket flere ganger at han aldri mistrikket, men at det likevel var litt utfordrende.

Jeg følte meg ensom av og til fordi det var ikke så mange som hadde lik bakgrunn som meg. Jeg hadde ikke den grunnbasen å relatere til noen på.
(Haidar, USA)

Han nevnte også at han ikke klarte å slappe helt av i sosiale sammenhenger, ettersom han hele tiden følte at han måtte passe på hva han sa og gjorde. Han ønsket ikke å gjøre noe feil eller trække noen på tærne.

4.2.5 Språk og kommunikasjon

Gode språkkunnskaper og kjennskap til vertslandets kommunikasjonsmetoder er viktig med tanke på både sosial trivsel og faglig prestasjon. Dette fikk mine informanter erfare, på godt og vondt. Tre av mine informanter var allerede dyktige, eller til og med flytende, i språket før de kom til vertslandet. De opplevde det som en stor fordel, men noen ganger kunne selve innholdet i kommunikasjonen være annerledes enn hva de var vant til. Det kunne også finnes kulturelle variasjoner for hva som var greit å snakke om, og hva som ikke var det. Haidar fikk oppleve dette. Han var vant til engelsk ettersom han hadde gått på engelskspråklig skole siden han var tenåring, og hadde dermed ingen problemer med å snakke og forstå språket i USA. Humoren var det derimot verre med. Noen ganger samsvarte den norske humoren dårlig med den amerikanske.

I USA er det veldig mange overvektige, femtifire prosent, men man spøker ikke med det. Jeg har hatt litt dømmende holdning angående det, og det ble absolutt ikke godt mottatt. Samtidig har de mer humoristisk sans for krig og det å invadere land. De synes det er veldig kult og morsomt, men for meg var det ikke så morsomt.
(Haidar, USA)

Andre oppdaget at høflighetsfraser og hilsning var forskjellig fra det de var vant til. Noen ganger kunne også ordene ha en annen betydning.

Jeg husker for eksempel det med at de spør ”how are you” uten å egentlig ville høre svaret. Det er bare en måte å si hei på. I begynnelsen prøvde jeg jo å svare på det, men da var det nesten så jeg måtte rope etter dem fordi de allerede hadde gått forbi ... Jeg trodde i begynnelsen at de brydde seg.
(Ingvill, USA)

Jeg lærte veldig fort at når engelskfolk spør deg om hvordan du har det, så mener han egentlig bare ”hei.”
(Sigurd, England)

Når det kom til språket, så bruker de mye ”honey” og ”babe”. Det er vanlig kundeservice, men i Norge tror man jo at man blir sjekket opp hvis noen bruker de ordene.
(Shirin, England)

De fleste av mine informanter klarte seg etter hvert greit med tanke på kommunikasjon, men samtidig oppga flertallet at de til tider møtte på en del utfordringer. Mange fortalte meg at det var spesielt vanskelig å forstå faglige begrep og uttrykk som ble brukt i sammenheng med studiene. Dette førte ofte til at de ble hengende bak de andre studentene i klassen, og måtte yte ekstra mye tid og krefter for å forså pensum. Andre opplevde frustrasjonen ved å ikke kunne uttrykke seg slik de ville.

Noen ganger klarte jeg ikke å gjøre meg selv forstått. Jeg hadde ikke alle ordene for å forklare alt jeg hadde på hjertet, så da brukte jeg mye lyder ... Mange armbevegelser og slikt.
(Olivia, USA)

Jeg kunne ha samtaler, og jeg lærte fort å kommunisere i forhold til det faglige og om meg selv, med det å snakke om personlige følelser og andre personlige ting var vanskelig. Der følte jeg språket ble en barriere, jeg klarte ikke å uttrykke meg, så da endte jeg bare opp med å si at jeg hadde det helt fint.
(Ingvill, USA)

Kommunikasjon kan også være mer enn ord. Judee K. Burgoon trekker blant annet frem tonefall, kroppsspråk, klesstil og berøring som ikke-verbale kommunikasjonsmetoder som mennesker kan bruke bevisst eller ubevisst. (Grenness 1999:171)

Ofte kom de ganske nærme når vi hadde en samtale, og da jeg rygget tilbake kom de bare nærmere. Det var litt for nærme, selv om jeg visste at det var en kulturell ting.
(Ingvill, USA)

Jeg klarte aldri å integrere meg på motesiden der borte, det var en helt annen klesstil. Jeg syntes ikke det var fint, veldig enkelt; jeans, t-shirt og caps. Veldig simpelt. Folk gikk på fest med dette her ... Jeg klarte aldri å relatere meg til dem. Hadde du stramme jeans der så var du enten hipster eller homofil.
(Haidar, USA)

For andre var ulike lokale dialekter en utfordring.

Jeg måtte be enkelte om å legge om aksenten når de skulle snakke med meg ... og han Newcastle-fyren gav jeg bare opp.
(Shirin, England)

Det kommer litt an på hvem du snakker med. De som er litt inngrodd og gamle forstår jeg enda ikke. De snakker slik at det ikke en gang minner om engelsk.
(Sigurd, England)

Noen ganger kunne språket være så utfordrende at det fungerte som en barriere snarere enn et hjelpemiddel. Kilian fortalte meg at han hadde store problemer med å kommunisere på det tyske språket i starten, noe som førte til at han følte seg utenfor i sosiale sammenhenger. Heldigvis bedret dette seg etter hvert som han ble bedre i språket. To av mine andre

informanter, Johannes og Matias, trengte ikke i utgangspunktet å lære seg vertslandets språk, ettersom studiene foregikk på engelsk. Matias bemerket at kommunikasjonen gikk helt fint i Danmark selv om han ikke kunne dansk. Både danskene og hans internasjonale venner snakket godt engelsk. Johannes opplevde derimot at tsjekkerne var svært dårlige til å snakke engelsk. Det ble en stor utfordring, og bare det å betale en strømregning kunne vise seg å bli et mareritt. Etter hvert lærte han seg å ha enkle samtaler på tsjekkisk som han kalte for ”caféspråk”.

4.2.6 Utfordringer

Jeg spurte også mine informanter om hvilke utfordringer de møtte i løpet av årene i utlandet, og hvilke av disse som var de største. De fleste formidlet at studiene var noe av det vanskeligste de gikk gjennom, mens fire av ni slet med ensomhet og frustrasjon knyttet til det sosiale. Noen oppga språket som et stor utfordring, mens bare to av informantene nevnte kulturelle forskjeller.

Det var ganske vanskelig i begynnelsen å forstå kulturen helt. Å forstå hva som var greit, og hva som ikke var greit.
(Olivia, USA)

Mens jeg var der var jeg en annen Haidar enn hva jeg er i Norge. I Norge er jeg hundre prosent meg selv ... mens der var jeg hele tiden påpasselig på hvordan jeg oppførte meg og hvordan jeg snakket og håndterte ting.
(Haidar, USA)

Noen av informantene slet også med hjemlengsel. For to av dem var det skikkelig utfordrende. De savnet familien og kulturen, og i perioder ønsket de bare å dra hjem. En tredje informant, Matias, mente bestemt at han ikke hadde hatt hjemlengsel. Han var vant til å bo langt fra familien, men samtidig avslørte han at han ofte kjente på et stort savn etter landet sitt, og alt det han var vant til.

Jeg savnet den brasilianske måten å leve på. Varmen. Folk er varmere. Man får gjerne 5-10 klemmer hver dag. Og maten, og været! Når man er i Brasil så legger man ikke merke til det, men når man reiser bort ser man det (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Andre møtte sine største utfordringer i landets byråkrati. Kilian fortalte meg at det var mye styr å være utvekslingsstudent i Tyskland, rent praktisk. Det var så mye som måtte ordnes og organiseres, men alt gikk tregt og ingen ville hjelpe ham. Han ga meg et eksempel;

For å leie leilighet måtte man ha en tysk bankkonto, men for å få en tysk bankkonto var man nødt til å ha en tysk adresse, altså en plass man allerede bodde. Så det var

mange som måtte lyve til banken og oppgi en falsk adresse, ellers ville det være umulig (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

Johannes beskrev det rigide systemet i Tsjekkia med en oppgitt latter i stemmen.

Det er et byråkrati uten like. Alt skal gjennom hundre tusen kontorer før det kommer gjennom. Alt er superkomplisert, og de er livredde for å gjøre noe feil ... Hvis du skal gjøre noe så krever det ufattelig mye tid for å få det gjort.
(Johannes, Tsjekkia)

Jeg fikk også høre om andre spesifikke utfordringer, slik som drikkepress, å bo med folk man ikke likte, og ensomhet. Frida fortalte meg også at morfaren hennes døde da hun bodde i Australia. To dager senere ble også faren hennes alvorlig syk. Hun fortalte meg at det var fryktelig å være så langt borte, og at hun heller ikke hadde mulighet til å komme seg hjem på kort varsel på, grunn av den store avstanden.

4.2.7 Opplevelsen av kulturen

Informantene skildret også ulike opplevelser av kulturen i vertslandet. De fleste syntes at kulturen var annerledes, i hvert fall med en gang. Til og med de som forventet en noenlunde lik kultur ble overrasket over at det ikke lignet så mye likevel. Noen fikk også kultursjokk.

Jeg fikk litt kultursjokk med drikkingen ... De drikker hver dag, etter jobb også, og i hverdagene ... Og fotballen var kultursjokk! Folk er gjerne når det kommer til fotball. Det er som en egen religion for dem.
(Shirin, England)

Kultursjokk var det absolutt! Patriotisme og religion ... Den kristne religionen var veldig frontet og stod veldig sterkt i kulturen ... Det var veldig ulikt det jeg har opplevd i Norge, for der kan jeg nesten ikke tenke eller komme på å ha religion så implementert i hverdagen.
(Haidar, USA)

Majoriteten var derimot positive og beskrev befolkningen i vertslandet som mer åpne og vennligere enn sitt eget folk.

I USA var folk alltid hyggelige og høflige, og man satte gjerne i gang samtaler med folk foran i køen. De holdt dører åpne. De ga mer komplimenter og uttrykte mer takknemlighet.
(Olivia, USA)

Samtidig var det også flere som opplevde høfligheten som en slags fasade, og at folk kanskje ikke brydde seg så mye som de først ga uttrykk for.

Folk var veldig hjelpsomme i alle ledd, men samtidig får man kanskje følelsen av at det var litt overfladisk noen ganger. Så da gjaldt det å skille hvem som mente det og hvem som bare var overfladiske.

(Haidar, USA)

Tre av mine informanter opplevde at kulturen som mer lukket og kald enn hva de var vant til, og at det dermed var vanskelig å få kontakt med lokalbefolkningen. Etter hvert som de ble kjent med kulturen og menneskene, oppdaget de derimot at det kanskje ikke var et like kaldt folkeslag som de først hadde fått inntrykk av.

De er så varme når du blir kjent med dem. De gir så ufattelig mye av seg selv og forventer ingenting tilbake ... De var kalde først, og deretter varme når du kommer innpå ... Det er et så utrolig herlig folkeslag!

(Johannes, Tsjekkia)

Det er vanskelig å få kontakt med dansker, men når du først gjør det så vil du oppdage at de ofte er ganske hjelpsomme (min oversettelse).

(Matias, Danmark)

Noen av informantene la spesielt merke til det de kalte for ”drikke-kultur” i vertslandet. De ble overrasket over hvor tett sammenvevd alkoholen var med kulturen og det sosiale livet.

Mens Shirin opplevde et negativt kultursjokk med dette i England, ble Frida positivt overrasket.

Hvis du skal være sosial går du på pub. Det var en stor del av kulturen ... I Norge er vi så mye hjemme, mens i Skottland samles du alltid ute et sted. Det er veldig koselig.

(Frida, Australia og Skottland).

Kilian var også positiv til drikkekulturen han møtte i Tyskland. Han fortalte meg at han likte at det var så fritt og aksepterende, i motsetning til New Zealand som han mente fungerte mer som en ”barnepike-stat” som hele tiden skulle kontrollere innbyggernes inntak av alkohol, narkotika og røyk. Han likte friheten, men samtidig han var bekymret for hvilket miljø det kunne skape.

Jeg likte at jeg kunne drikke og røyke, og gjøre som jeg ville. Jeg føler ikke at vi har den samme friheten i New Zealand, men samtidig var det også litt negativt da, ettersom det ikke er et så sunt miljø å være i. Så på en måte er [studiebyen] en usunn plass som kan ha dårlig innflytelse hvis man ikke passer på (min oversettelse).

(Kilian, Tyskland)

Tilstedeværelse eller fravær av janteloven¹⁹ i vertslandet var også et tema som flere av informantene tok opp da jeg spurte dem om kulturen. Av dem som dro til USA for å studere,

¹⁹ Janteloven ble skrevet av Aksel Sandemose, og er hentet fra romanen *En flyktning krysser sitt spor* fra 1933. Loven var et uttrykk for samfunnets press på enkeltpersonen. Kort fortalt handler den om at man ikke skal tro at man er bedre enn andre. <https://snl.no/Janteloven> (Hentet 11. april 2015)

ble møtt av en kultur hvor janteloven glimret med sitt fravær, men dette hadde de også forventet. Sigurd ble derimot overrasket over at han kom over ”loven” i England, ettersom han trodde den bare fantes i skandinaviske land.

Andre møtte en kultur med stort mangfold, både av nasjonaliteter og personlighetstyper.

I England følte jeg at folk var veldig åpne. Ingen bryr seg om hvor du kommer fra, hudfargen din eller religion, for de er vant til å møte all slags folk.
(Shirin, England)

Olivia fortalt meg at det var helt greit å være annerledes i USA, i mot setning til Norge hvor hun mente at alle måtte å være så like som mulig. Haidar opplevde derimot det motsatte.

I Europa velger folk sin egen livsstil, mens i USA er det én livsstil som er ”the way to be”, ellers så er du nesten utstøtt. Det er ikke så akseptert å være annerledes.
(Haidar, USA)

Det å være ærlig er typisk dansk, skal vi tro Matias. Han fortalte meg med stor iver at danskene ikke hadde noen baktanker hvis de hjalp andre, noe han mente at brasilianere ofte hadde.

I Danmark har de som regel ikke slik baktanker. Hvis noen betaler for mye i butikken, så får man pengene tilbake. Det er generelt god folkeskikk. Folk er oppriktige og ærlige. For meg er dette noe som virkelig skinner, det er veldig bra (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Haidar var derimot skuffet over at han møtte så mye uærlighet i USA. Han følte seg ofte svindlet av ansatte innen salg og markedsføring.

Du føler at du må passe på ryggen din hele tiden, for du føler at noen er ute etter deg. For eksempel hvis du skal kjøpe en bil må du sjekke alt, fordi de kan lure deg til å kjøpe en dårlig bil. Det var helt vanlig ... Jeg ble veldig preget av det. Jeg ble stresset i hverdagen av det.
(Haidar, USA)

Andre var oppriktig imponert av ulike trekk ved vertslandets kultur. Dette var trekk som de ikke følte at de fant hjemme i sitt eget land, men som de gjerne skulle ønske det var mer av.

Jeg opplevde kulturen i [studiebyen] som ganske ungdommelig. De som ikke er unge, oppfører seg som unge (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

Det var veldig vanlig at alle gjorde minst én ting som var frivillig, ukentlig. Slik som å plukke søppel hver søndag. Det er jo ikke vanlig her i Norge.
(Olivia, USA)

Matias var imponert over hvor godt organisert det danske samfunnet var, og hvor god familiestruktur de hadde, mens Frida ble inspirert over spontaniteten og friheten hun møtte i Australia.

Alt var så fritt. Jeg følte at jeg var i en boble der det ikke var så mange begrensninger ... det skal liksom ingenting til for at man samles for litt sport og grilling. Det er mye mer spontant! Vi drar på campingtur *nå*, mens i Norge planlegger man i tre uker.
(Frida, Australia og Skottland)

4.2.8 Hjemkomst

Jeg var også interessert i å høre hvordan de internasjonale studentene opplevde å komme hjem igjen. Hva var mest utfordrende? Hvilke reaksjoner møtte de? Gled de rett inn i sin gamle vennegjeng, eller hadde relasjonene forandret seg? I følge Storti vil majoriteten av mennesker som kommer hjem etter et lengre opphold i utlandet, oppleve at det er vanskeligere å tilpasse seg kulturen hjemme enn det var å tilpasse seg kulturen i vertslandet. (Storti 1997: 2) Dette kan se ut til å stemme. De aller fleste av mine informanter understreket hvor vanskelig det var å komme hjem og tilpasse seg på ny. Den eneste av som skilte seg ut, var Johannes. Han fortalte meg, i motsetning til de andre, at det gikk helt fint å komme hjem igjen til den norske kulturen. Samtidig var han også den eneste som hadde forventet at det kunne bli vanskelig. Han ble derfor overrasket over at det gikk så bra. Johannes flyttet inn med et nært familiemedlem som tilfeldigvis også hadde et stort sosialt nettverk. Han mente at det gjorde overgangen lettere.

Jeg har vært drittheldig. Jeg hadde forventet et sjokk, og jeg tror det hadde kommet hvis jeg hadde bodd for meg selv.
(Johannes, Tsjekkia)

For andre var møtet med kulturen i hjemlandet en frustrerende opplevelse mer enn en lykkelig gjenforening. De hadde blitt så godt integrert i vertslandets kultur og levevis at det var vanskelig å gi slipp. Plutselig kunne kulturen i hjemlandet være mer fremmed enn vertslandets kultur, og det ble plutselig vanskelig å vite hvor de hørte til.

Jeg ble nesten litt deprimert de to første månedene. Jeg tenkte mye på ”hvorfor gjør vi det slik her?” og ”hvorfor er det slik her?” Alt var liksom så mye bedre i Tyskland (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

Jeg fulgte den amerikanske kulturen, og da jeg kom tilbake til den norske kulturen, så var det ting med den amerikanske kulturen som jeg likte bedre enn den norske.
(Olivia, USA)

Det var litt deprimerende i begynnelsen for å være ærlig. Jeg var blitt så vant med den britiske kulturen.
(Shirin, England)

Mange møtte store utfordringer knyttet til det sosiale liv.

Jeg følte jeg måtte begynne litt på ny da jeg kom tilbake til Norge. De jeg hadde hatt så gode vennskap med i Norge, hadde jo flyttet vekk for å studere andre plasser. Så det var kanskje det vanskeligste med å flytte hjem.
(Sigurd, England)

Den vennegjengen min som ble igjen i [hjembyen] og ikke reiste ut, de ble jo vant til at jeg ikke var der for dem. Så jeg følte jeg mistet mer og mer kontakt med dem som ble igjen.
(Shirin, England)

Flere følte også at de hadde vokst fra sine gamle venner.

Det var litt vanskelig å komme tilbake til den gamle vennegjengen fordi jeg hadde forandret meg så mye, mens de ikke hadde gjort det.
(Olivia, USA)

Jeg skjønnte at jeg hadde vokst så mye på så mange områder, så da jeg kom hjem så tenkte jeg at vennene mine var på et lavere nivå. Vi var på så forskjellige nivå at vi ble veldig forskjellige. Så noen mistet jeg rett og slett bare kontakten med.
(Ingvill, USA)

Samtidig var det enkelte som skilte seg ut. Matias uttrykte for eksempel at han fikk et enda bedre forhold til sine gamle venner etter at han kom hjem til Brasil.

Jeg verdsetter dem mye mer. Det å få venner i Danmark var ganske utfordrende, så da setter man mer pris på dem man har. Jeg hadde de samme vennene da jeg kom hjem igjen, bare at vi var blitt enda nærmere venner (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Haidar hadde heller ingen problemer med å ta opp igjen kontakten med sine gamle venner, selv om han innrømmet at det hadde skjedd forandringer. Han hadde endret seg masse, samtidig som han mente at vennene stod på stedet hvil, men han var ikke bekymret.

Jeg gled rett inn igjen. Jeg var blitt så tilpasningsdyktig at det gikk helt fint.
(Haidar, USA)

En del av mine informanter syntes også at det var utfordrende å måtte forlate det livet de hadde bygget opp i vertslandet. Olivia var en av disse. Med sorg i stemmen fortalte hun meg at det var tungt å måtte forlate alle de gode vennene hun hadde fått i USA, og kirken sin, som hun var blitt så glad i.

Jeg trivdes veldig godt der, og da var det veldig vanskelig å forlate det så langt borte. Det var tre år av mitt liv.
(Olivia, USA)

Overgangen kunne også være stor med tanke på livsstilsendringer. Informantene hadde blitt vant til å leve på en bestemt måte i vertslandet, og opplevde det som problematisk å måtte endre på dette idet de kom hjem. De kunne plutselig få mer ansvar og plikter, og folk forventet mer av dem.

I [studiebyen] hadde jeg ikke noen jobb ved siden av skolen, og skolen var forholdsvis lett. Jeg bare festet masse og hadde det kjempegøy. Så det var en ganske stor kontrast å komme hjem igjen, hvor alt var mye dyrere, strengere, og skolen var mye hardere ... Jeg hadde nesten hatt et friår, og så var det tilbake til virkeligheten igjen (min oversettelse).
(Kilian, Tyskland)

Jeg tror det mest utfordrende var overgangen fra studie til jobb. Jeg gikk rett inn i jobb da jeg kom hjem. Jeg var så vant med å leve slik jeg gjorde i USA, med skole og prosjekter, og ingen ansvar for noen som helst andre.
(Haidar, USA)

Informantene møtte også utfordringer knyttet til språket. Mange hadde ikke brukt morsmålet på en lang stund, og opplevde dermed problemer da de skulle begynne å bruke det igjen.

Det å snakke portugisisk igjen var litt vanskelig i begynnelsen. Noen ganger kom jeg ikke på hva et ord var på mitt eget språk. Det var litt morsomt egentlig (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Det første året etter at jeg kom hjem snakket jeg norsk med engelsk setningsoppbygging. Engelsk grammatikk og uttrykk, bare ord for ord på norsk. Folk her hjemme så rart på meg.
(Sigurd, England)

Jeg var også interessert i å høre om hvilke reaksjoner informantene fikk fra andre da de kom hjem igjen. Var folk interessert i å høre om deres opplevelser? Ga de uttrykk for at studentene var blitt annerledes på noen måte? Var det prestisje å ha studert utenlands?

De fleste av informantene hadde opplevd at folk hadde endret syn på dem etter at de var kommet hjem, men som regel alltid til det positive. Folk var generelt imponerte, og noen ganger kunne de til og med begynne å behandle de hjemvendte studentene annerledes. Matias fortalte meg for eksempel at folk behandlet ham med ærefrykt etter at han kom tilbake til Brasil. Han var plutselig blitt en viktig person. Denne utviklingen forklarte han først og fremst med at hele nittifem prosent av befolkningen ikke kunne snakke engelsk. I tillegg hadde han nå en god utdanning fra Europa. Det gav ham høy prestisje å komme tilbake med slike kunnskaper, og folk så på ham med nye øyne.

Haidar fortalte meg at han merket at utenlandsoppholdet ga ham fordeler på arbeidsmarkedet.

Det virket som folk ble litt mer sjarmert på jobbintervjuer av at jeg hadde en grad fra USA.
(Haidar, USA)

Folk var derimot ikke like engasjerte når informantene begynte å fortelle om sine mange erfaringer fra utlandet. Olivia og Ingvill fikk merke dette.

Jeg lærte meg fort at jeg bare måtte legge vekk hele USA når jeg kom hjem til Norge. Vennene mine var ikke interessert. De hadde ikke den kapasiteten til å sette seg inn i alt jeg hadde lært og opplevd, så da måtte jeg egentlig bare late som om jeg ikke hadde vært bortreist, og det var egentlig bare trist. Jeg merket at jeg ble litt lei meg på måten jeg ble mottatt på.
(Ingvill, USA)

Etter alle de tre årene i USA så oppleves man kanskje som litt navlebeskuende og ekstremt opptatt av det som en selv har erfart ... Jeg tror mange føler at jeg snakker veldig mye om USA ... Det er veldig mye mas om et sted de ikke kjenner til
(Olivia, USA)

Å studere utenlands byr på både opp- og nedturer, noe alle mine informanter fikk erfare. Til tross for de mange utfordringene var samtlige utelukkende positive til erfaringene de hadde gjort seg i løpet av årene.

Det var egentlig en positiv erfaring, hele greia. Det var beintøft og jeg ble brutt ned mer enn jeg trodde kunne være mulig, men alt i alt sitter jeg igjen med at det var en positiv erfaring. Jeg ser jo hvor mye jeg har vokst.
(Johannes, Tsjekkia)

Det svarte til forventningene, og samtidig så mye mer! Jeg lærte mye mer og opplevde mye mer enn jeg hadde trodd at jeg kom til å gjøre! Forventningene har blitt innfridd, pluss, pluss, pluss!
(Ingvill, USA)

4.3 Utenlandsopphold gir mersmak

Etter at jeg var ferdig med feltarbeidet, innså jeg at det kanskje fantes et mønster blant de internasjonale studentene. Seks av ni hadde faktisk bodd en lengre periode i et annet land enn sitt eget ved en tidligere anledning, hvorav fire av disse senere valgte å dra tilbake til det samme landet for å studere. To av informantene hadde også tatt høyere utdanning i et annet land, men siden oppholdet var mindre enn et halvt år, valgte jeg å ikke ta det med ettersom det ikke oppfylte mine utvalgsriterier. De fleste av informantene hadde også reist veldig mye rundt i verden på forhånd, og var allerede vant til å møte nye kulturer. Unntaket var Matias,

som kun hadde vært i ett land, foruten sitt eget, før han kom til Danmark. Tre av informantene hadde også mange venner som hadde reist utenlands for å studere, og de oppga at dette hadde inspirert dem til å gjøre det samme.

Den generelle tendensen ser derfor ut til å være at de som har reist mye, også er dem som velger å studere i utlandet. Har man sett litt, vil man gjerne se mer.

Kapittel 5

PERSONLIG VEKST

Peer Gynt: Og følgelig, venn, kan jeg gå som jeg kom?
Knappestøperen: Nei, følgelig, venn skal du støpes om.
- Henrik Ibsen

Jeg har valgt å dele inn analysen i to hoveddeler med utgangspunkt i problemstillingen; *hvordan konstrueres identitet gjennom kulturell utveksling?* Den første delen har jeg derfor valgt å kalle for *kulturell utveksling*. Her vil jeg rette søkelyset på ulike faser knyttet til kulturmøtet, som bidrar til å forme studentenes identitet. Dette henger sammen med den neste halvdelen i analysen som jeg har valgt å kalle for *konstruksjon av identitet*, hvor jeg håper jeg kan gi en større forståelse for hva som faktisk skjer med studentenes identitet gjennom et langvarig kulturmøte.

5.1 Kulturell utveksling

Et langvarig studieopphold i utlandet kan på mange måter sammenlignes med en slags overgangsrite. Som vi så i teorikapittelet består en overgangsrite av tre faser; separasjon, overgang og reintegrasjon. (Grimes 2000: 104) I denne første delen av analysen vil jeg derfor ta utgangspunkt i disse tre fasene og anvende dem på en slik måte at det passer til et studieopphold i utlandet. Jeg kommer også til å trekke inn deler av Dahls ”u-kurve” som beskriver de ulike fasene ved en flytteprosess til en annen kultur (side 29).

En overgangsrite har til funksjon å bekrefte at det har skjedd en endring i medlemskap. (Riley 2007: 185) Den initierte har gått fra én tilstand til en annen, eller i vårt tilfelle; fra én kultur til en annen. Hva som skjer mellom disse to medlemskapene, altså i selve overgangen hvor kultur utveksles, er derfor spesielt interessant. Det er her de store endringene skjer, men for at det skal være mulig må studenten først gå gjennom en separasjonsfase.

5.1.1 Løsrivelse

Den første fasen i en overgangsrite, *separasjonen*, består av mer enn en fysisk forflytning fra ett land til et annet. Studentene vil også skifte kulturell kontekst, og gjennomgår dermed en

gradvis mental separasjon. Denne separasjonen, eller løsrivelsen, kan oppleves som et tap, men samtidig er det en viktig forutsetning for at studenten skal kunne tilpasse seg den nye kulturen. (Murphy-Lejeune 2002b: 14) Dette ble Ingvill etter hvert klar over: ”Jeg måtte legge vekk en del av den norske kulturen for å passe inn i den amerikanske.” (Ingvill, USA)

Etter at den spennende ”turistfasen” har lagt seg, vil de internasjonale studentene etter hvert oppdage at de er blitt separert fra alt det kjente og kjære. Dahl kaller dette for ”kultursjokkfasen” og beskriver den som en periode hvor man innser at ”de kulturelle kartene” man har med seg, ikke passer til ”det nye terrenget.” (Dahl 2013: 209) Studentenes fortolkningssystem vil med andre ord kollapse. (Adler 2008: 252) Dette innebærer at studentenes medbrakte kunnskaper og erfaringer mister sin aktualitet eller betydning i vertslandet. Det man forstår som riktig og naturlig, trenger nødvendigvis ikke å være det i den nye kulturen. (Pollock og Reken 2003: 60) For Ingvill var det for eksempel helt naturlig at jenter og gutter kunne være venner uten at det skulle bety at det var noe romantisk mellom dem. Hun antok at dette også gjaldt i USA. Sjokket var derfor stort da hun innså at dette ikke var tilfellet:

Hvis en gutt og en jente sitter alene eller går alene en plass, så betyr det at de ”dater”. Man kunne liksom ikke ha en kompis. Jeg hang jo med de guttene som var nordmenn, det er jo helt naturlig for oss, man legger ikke noe i det i vår kultur.
(Ingvill, USA)

Ingvill opplevde at det ble mye ”snakk” om henne og hennes kompiser på bakgrunn av dette. Slike misforståelser kan lett skje i separasjonsfasen ettersom studenten enda ikke har lært seg vertslandets kulturelle koder. Mange av informantene uttrykte at de følte mye frustrasjon over at de ikke forstod alt i starten. Pollock og Reken beskriver dette som en tilstand hvor man innvendig føler seg som et barn, samtidig som man ser ut som en voksen på utsiden. (Pollock og Reken 2003: 60) En som kommer utenfra vil som regel ikke kunne ha noen forutsetning for å vite hva som er greit, og hva som ikke er det. Frykten for å si eller gjøre noe feil er ofte sterkt tilstedeværende i starten av utenlandsoppholdet. Man er et ”barn” i kulturell forstand, og vet enda ikke hvor grensene går eller hvilke kulturelle koder som gjelder. (Pollock og Reken 2003: 60)

De internasjonale studentene vil også oppleve en annen type løsrivelse i denne fasen; nemlig et tap av rutiner. Det kan ved første øyekast høres både kjedelig og uviktig ut, men enkelte mener å hevde at dette er selve ”essensen” ved det å tilpasse seg en ny kultur. (Storti 2001: 5) Rutiner er handlinger man gjør så ofte at man til slutt gjør dem uten å tenke over det. De krever stort sett lite mental og fysisk energi, noe som betyr at utøveren vil ha energi til

overs for å lære nye og mer kompliserte ferdigheter. Idet man flytter til et annet land, hvor det meste er ukjent og fremmed, vil alle våre gamle rutiner enten bli kraftig endret eller falle bort. Energien man ”sparte” gjennom rutinene i hjemlandet, og som man brukte til å lære mer avanserte ferdigheter, vil nå brukes på helt grunnleggende lærdom knyttet til overlevelse og mestring. Det som opplevdes som lett i hjemlandet, slik som å ta en buss, kan plutselig bli svært vanskelig i utlandet. (Storti 2001: 5; 6) Frida opplevde dette tapet ekstra sterkt, og listet det opp blant én av de største utfordringene hun møtte da hun reiste til Australia for å studere.

Det var utfordrende å finne ut hvordan jeg skulle lage min egen hverdag. I Norge vet jeg hvordan alt fungerer; jeg har mine venner, jeg vet hvor ting er, mens der måtte jeg begynne helt på nytt.

(Frida, Australia og Skottland)

Jeg tror påstanden om at tapet av rutiner er en del av essensen ved å tilpasse seg et liv i et annet land, har noe for seg. Idet studenten etablerer seg nye rutiner i vertslandet, mener jeg at det betyr at hun eller han er i ferd med å tilpasse seg. Rutiner får oss til å føle oss trygge, stabile og ”hjemme”. Det er med andre ord en vanskelig, men samtidig viktig separasjon, som til slutt vil hjelpe den internasjonale studenten å bli komfortabel i det nye landet.

Separasjonsfasen innebærer også at de internasjonale studentene vil gå ut av sine vante roller, sin plass i den sosiale strukturen i hjemlandet, og sine tidligere statuser. De vil også skifte studiesituasjon. De blir med andre ord *fremmede* i det nye landet, eller personer ”uten historie” som Simmel sier. (Riley 2007: 168) Ingen vet noe om dem og deres fortid, og referanserammene de bringer med seg kan være like fremmede som personen selv.

Informantene mine beskrev dette som å ”ikke ha lik bakgrunn”, å ikke ha ”noen å relatere til” og å ”føle seg ensom”, eller ”føle seg utenfor”. De er blitt ”statusløse”, og passer derfor ikke inn i den sosiale strukturen i vertslandet. (Pollock og Reken 2003: 60)

Som vi så i teorikapittelet, er en persons selvforståelse avhengig av andres menneskers anerkjennelse. Den er med på å forme personen og gir han eller henne en plass i verden, og en følelse av å høre til. (Riley 2007: 175) Som fremmed vil man derimot ikke få den samme nødvendige anerkjennelsen, og tilstanden kan for mange oppleves som både frustrerende og forvirrende. (Riley 2007) Flere av informantene opplevde for eksempel at lokalbefolkningen hadde liten eller ingen interesse av å bli kjent med dem i starten: ”Noen ganger snakket jeg med noen dansker, og dagen etterpå bare gikk de forbi meg som om de ikke la merke til meg (min oversettelse).” (Matias, Danmark) Mange av informantene mente at lokalbefolkningen ikke var noe særlig interessert i å bli kjent med dem. Kan det tenkes at grunnen til dette er en frykt for den fremmede? Det er i så fall ikke unaturlig.

Forskning har vist at den fremmede kan virke skremmende og til og med truende på lokalbefolkningen. (Murphy-Lejeune 2002a: 20) Den som kommer utenfra ”forstyrrer” fordi han eller hun er en anomali som påkaller endringer i den vanligvis stabile sosiale strukturen. Kilian fortalte meg at tyskerne var lite interessert i å bli kjent med hverken ham eller de andre internasjonale studentene i byen han bodde i. I stedet forventet de at studentene skulle gruppere seg i internasjonale gjenger. Jeg tenker at det er naturlig at mennesker som går gjennom noe av det samme, vil søke sammen og finne en trygghet som de ikke finner andre steder. Det er med andre ord naturlig at de internasjonale studentene holder sammen, til tross for ulike språk og nasjonaliteter. De blir *communitas*; ustrukturerte og midlertidige fellesskap som står på utsiden av samfunnet. (Turner 1969: 96)

Samtidig tenker jeg at lokalbefolkningen, ved å ikke ta kontakt med de internasjonale studentene, dermed slipper å gjøre store endringer i den sosiale strukturen. Det er rett og slett enklere å la dem være i fred, og de trenger dermed ikke å forholde seg til det som er ukjent og fremmed. Å bli kjent med noen fra en annen kultur, og spesielt en som snakker et annet språk, tror jeg for noen kan oppleves som et ”tiltak” mer enn en berikelse. I tillegg bringer studentene med seg en alternativ realitet fra utsiden som kan virke truende på den allerede etablerte virkeligheten i vertslandet. (Murphy-Lejeune 2002a: 20) Riley påpeker at folk bruker mye tid på å forsikre seg selv og andre rundt seg om at det som de tenker og tror er rett, faktisk er rett. Den fremmede vil derfor representere en utfordring ettersom han eller hun vil bringe med seg en annen måte å tenke på. (Riley 2007: 172) Heldigvis er denne tilstanden midlertidig. Før eller siden vil studenten gradvis bli kjent med kulturen og tilpasse seg. De går fra å være anonyme til å bli mer eller mindre en del av gruppen, men før de kommer så langt må de først gjennom den avgjørende overgangsfasen. (Riley 2007)

5.1.2 Å stå på dørterskelen

Overgangsfasen kjennetegnes av liminalitet. Man er hverken innenfor eller utenfor; man står på ”dørterskelen” mellom to verdener. (Grimes 2000: 104) Denne fasen kan sammenlignes med ”reaksjons- og bearbeidelsesfasen” i Dahls u-kurve (side 30). De internasjonale studentene har nå kommet til et punkt hvor den verste fremmedfølelsen begynner å avta, samtidig som mestringsfølelsen tiltar. (Dahl 2013: 211) Sagte men sikkert begynner de å lære mer av språket og de kulturelle kodene, omgivelsene er ikke lenger like fremmede, og kanskje begynner de å få seg noen venner. Studentene vil rett og slett føle seg tryggere, og får dermed mer ro til å bearbeide alle inntrykkene. De er helt i startfasen med å tilpasse seg, men samtidig

er de enda ikke ”innenfor”. De er fysisk tilstede i den nye kulturen, men mentalt sett befinner de seg enda i hjemlandet. (Dahl 2013: 211) Overgangsfasen ender nemlig ikke før de har slått seg til ro i den nye kulturen. (Pollock og Reken 2003: 59)

Flere av mine informanter ga uttrykk for at det tok litt tid før de ble vant til alle de nye kulturelle kodene, og det oppstod mange misforståelser og feiltolkninger underveis. Ingvill var rask til å snappe opp de kulturelle kodene i USA, men samtidig oppdaget hun at selv om hun prøvde å følge dem, var de enda ikke en del av henne:

Siden jeg visste hvordan jeg trodde det var, så prøvde jeg å speile den kulturen for å smelte inn. Men så oppdaget jeg etter hvert at jeg ikke var en del av den kulturen. Jeg følte jeg måtte være noen jeg ikke var.
(Ingvill, USA)

Hun ga uttrykk for at det var en slitsom situasjon å være i, noe som førte til at hun av og til måtte ha ”norske dager” som hun kalte det: ”Noen dager så orket jeg ikke å være blid og høflig, jeg ville bare være norsk, og ikke snakke med noen.” (Ingvill, USA) Hun var heller ikke unik i å føle det slik.

Som en liminal person, vil studentene også få en unik mulighet til å se både vertslandets og hjemlandets kultur, utenfra (Eriksen 2010: 138).

Det interessante med å dra ut og leve i en annen kultur er at det er den eneste måten man kan virkelig oppdage hva som er spesielt med sin egen kultur. Man ser ting som man gjerne ikke la merke til, da man var innenfor sin egen kultur (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Flere av informantene ble spesielt kritiske til kulturen og systemet i hjemlandet, og opplevde at tilstandene i vertslandet var på mange måter ”bedre”. Samtidig opplevde mange det helt motsatte; at kulturen i hjemlandet var ”bedre” enn kulturen i vertslandet. Ingen klarer å løsrive seg fullstendig fra den kulturen de kommer fra, men noen ganger kom dette til uttrykk i etnosentrisme, ved at informanten regnet sin egen kultur som overlegen. (Dahl 2013: 75)

Seperasjonsfasen og den liminale overgangsfasen fungerer som en slags prosess hvor den initierte gradvis løsriver seg fra sine tidligere tilstander og statuser, slik at han eller hun kan bli fri til å bli forvandlet og ”født på ny.” (Eriksen 2010: 139) Det er derfor Turner påstår at disse fasene er avgjørende for at en overgangsrite skal føre til en transformasjon. (Grimes 2000: 121) Den initierte skal formes og forberedes til å passe inn i den nye tilstanden eller statusen, og må derfor legge fra seg sin tidligere ”form.” (Eriksen 2010: 139) De beveger seg gradvis mot en ny identitet. Jeg ser på det som en slags ”vokseperiode” hvor man enda ikke er blitt det man skal bli, samtidig som man ikke lenger er det man var.

5.1.3 Horisontutvidelse

The real voyage of discovery consist not in seeing new landscapes, but in having new eyes.
- Marcel Proust

I Dahls ”nyorienteringsfase” (side 30) vil studentene ha kommet til et punkt hvor de endelig har lært seg vertslandets kulturelle koder, de mestrer språket, har bygget seg et sosialt nettverk, og har generelt fått mer kontroll over situasjonen. Kort sagt; de er godt i gang med å tilpasse seg, og i prosessen har de også begynt å orientere seg på nytt, og konstruere seg en ny identitet. (Dahl 2013: 211) Denne nyorienteringen kan sammenlignes med den siste fasen i en overgangsrite; *reintegrasjon*, eller som jeg velger å kalle det her; *integrasjon*²⁰. I motsetning til reaksjons- og bearbeidingsfasen, hvor vertslandets kulturelle koder enda ikke faller like naturlig for studentene, vil nyorienteringsfasen være en periode hvor de begynner å sette mer pris på dem. (Dahl 2013: 211) Det man tidligere så på som rart eller unaturlig, vil kanskje ikke være det lenger. Olivia reagerte for eksempel på at kleskoden i USA var mye mer uformell enn hva hun var vant til. Hun beskrev den som ”så stygt at det ikke skulle vært lov” og at hun heller ville ”begraves enn å gå med en slik t-skjorte.” (Olivia, USA) Det er derfor interessant at hun underveis i oppholdet endret mening og begynte selv å kle seg i lignende klær. Hun forklarte det med at hun hadde tilpasset seg kulturen, og at hun omsider begynte å ”se det mer fra deres synspunkt.” (Olivia, USA)

Flere av mine informanter fortalte meg også at de hadde problemer med kommunikasjonen i starten. Mange av dem misforstod for eksempel høflighetsfraser og ulike måter å hilse på i starten av oppholdet. De reagerte med alt fra sinne til fornærmelse, og forstod ikke hvorfor alle spurte om hvordan de hadde det, uten å ville høre svaret. Her ønsker jeg å skyte inn et viktig poeng; i starten kan separasjon- og kultursjokkfasen, med tilhørende tap av ens eget fortolkningssystem, bli oppfattet som et problem, og forbindes ofte med mange negative følelser. Ifølge Nancy Adler er det derimot et sunnhetstegn. Det er en positiv reaksjon fordi man begynner å gi slipp på sine egne kulturelle koder ved at man åpner opp for nye. Man innser at det finnes andre måter å hilse på, og begynner etter hvert å lære. Man er i ferd med å dykke ned i en ny kultur, og til slutt vil man ikke lenger bli fornærmet eller sint ettersom man integrerer seg. Noen kan til og med overta vertslandets kulturelle koder eller skikker (Adler 2008: 252; 253). Mine informanter kalte det for å ”adoptere”, eller ”la seg bli

²⁰ Selve *reintegreringen* skjer senere, når studentene vender tilbake til sitt hjemland, noe jeg skal se nærmere på senere. Jeg mener at det i denne sammenhengen manglet et ledd i overgangsfasen; selve *integrasjonen*.

adoptert av” kulturen. Olivia la også til at; ”man kan ikke forvente at folk i USA skal leve etter den norske kulturen, det er jeg som må tilpasse meg deres.” (Olivia, USA) Denne kulturelle utvekslingen, eller rettere sagt ”påvirkningen” var noe som alle mine informanter opplevde i ulik grad. Prosessen kan på mange måter sammenlignes med Dahls modell for ”kulturell neddykking” (side 26).

Modellen er en lærings- og integreringsprosess hvor man gradvis blir bedre til å kommunisere med mennesker fra andre kulturer ved å først lære om deres kultur. (Dahl 2001: 224) Underveis utvikler man empati og forståelse for den andre kulturen, samtidig som man kan oppnå en sunn og balansert kulturrelativistisk holdning hvor man har evnen til å se en situasjon fra flere sider. (Dahl 2001: 224) Dette vil jeg kalle for *horisontutvidelse*; man ser verden med nye øyne og oppnår evnen til å ”klatre over våre egne horisonter og strekke oss inn i andres.” (Dahl 2013: 91)

Jeg vil også hevde at det er få erfaringer som er like effektfulle i en persons konstruksjon av identitet, som det å utvide sine horisonter. Jeg mener at de fleste av mine informanter fulgte denne modellen, om ikke alle trinn, så i hvert fall deler av den.

De virket generelt selvsikre og ”kulturelt forankret” i starten av oppholdet. (Dahl 2001: 225) I møte med den nye kulturen var alle åpne og fleksible, og de var innstilt på å lære noe nytt. For å kunne forstå kulturen, må man først se den med kulturrelativistiske øyne, altså på dens egne premisser, og ikke med vår egen kultur som standard. (Dahl 2001: 226) Her måtte informantene akseptere at det som de først anså som riktig og normalt, kanskje ikke var det for vertslandets befolkning. For noen av informantene gikk dette fint, men de fleste hadde problemer i starten. Enkelte anså også sin egen kultur for overlegen i denne perioden.

Informantene viste også evne til innlevelse, og det virket som om de aller fleste hadde ”blitt som barn igjen.” (Dahl 2013: 75) Mange av dem gikk inn med hele seg for å lære, og overtok etter hvert kulturelle skikker og væremåter. Ingvill fortalte meg at hun prøvde å herme etter kulturen i starten, noe som kjentes som litt påtatt, men etter hvert begynte hun å få kulturen ”under huden,” og hun skjønnte at hun var i ferd med bli slik som hun prøvde å være.

Etter å ha forsøkt å leve seg inn i vertslandets kultur, må studenten omsider finne tilbake til seg selv igjen, og revurdere hvem de nå har blitt og hvilke verdier som nå gjelder. Her vil studentene lære mye om seg selv, og hva de selv mener og tenker. Deres egen bakgrunn og verdensbilde vil dermed være tydeligere enn noen gang. (Dahl 2001: 226) Haidar oppdaget for eksempel at han ikke kunne bli som lokalbefolkningen i USA, selv om han dykket ned i kulturen og prøvde å integrere seg. Da jeg spurte ham om han begynte å tenke som en amerikaner, utbrøt han:

Jeg tror heller det motsatte skjedde! Jeg kom dit og innså mer og mer etter hvert hvorfor jeg ikke klarte å tenke som de. Det var en åpenbaring for meg!
(Haidar, USA)

Haidar er et godt eksempel på en som har levd seg inn i kulturen, for deretter å finne tilbake til seg selv. Det er som sagt i møte med andre kulturer at man blir mer klar over sin egen, og forskjellene og likheten blir dermed tydeligere enn noen gang. (Dahl 2001: 227) Haidar ble derfor mer bevisst på hvem han selv var, og hva han selv stod for. Matias, som opplevde noe lignende, forklarte at det var som å se seg selv utenfra.

På samme måte som man ser kulturen sin utenfra, med alt det gode og dårlige, slik begynner man også å se seg selv, med alt det gode og det dårlige (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Dahl kaller denne fasen i den kulturelle neddykkingen for ”refleksjon.” (Dahl 2001: 227) Alt de har lært og erfart i utlandet, enten det er knyttet til kulturmøtet, det sosiale livet, kommunikasjonen eller studiene, vil samlet sett føre til at studenten vil få en større evne til se seg selv, sin egen og andres kultur utenfra med et kritisk blikk. (Dahl 2001: 227) Mine informanter ga uttrykk for at de hadde vokst og modnet, samtidig som de hadde oppnådd en større forståelse for kulturen og seg selv. De visste hva de ville ta med videre, og hva de ville legge igjen, og de så verden med nye øyne. De brukte ord som ”å få en videre horisont”, få et ”bredere verdensbilde”, og å ”se verden i et annet perspektiv”. Samtlige av mine informanter oppga at denne erfaringen var noe av det de verdsatte mest, og det var også på dette området at de fleste mente at de hadde endret seg mye.

Mine informanter kom omsider til dette punktet, men veien dit var ikke helt lik for alle. I teoridelen tok jeg opp ulike måter mennesker reagere på i møte med en ny kultur (side 28). Det er tre forskjellige måter å tilpasse seg på; integrering, assimilering og segregering. Jeg fikk inntrykk av at de fleste av mine informanter fikk til å integrere seg. Det vil si at de bevarte mye av sin egen kultur, samtidig som de prøvde å tilpasse seg vertslandets kultur. (Dahl 2013: 224) Det var aldri noe poeng i at de skulle bli lik som lokalbefolkningen, men heller at de kunne være komfortable med kulturen de besøkte. (Dahl 2013: 225)

Som jeg nevnte i teoridelen er en vellykket integrering avhengig av at ikke bare studenten tilpasser seg, men at også samfunnet gjør en innsats for å inkludere ham eller henne. (Dahl 2013: 225) Dette skjedde ikke alltid. Noen av mine informanter opplevde en viss grad av det Dahl kaller for ”tvungen” segregering. Informantene hadde et ønske om å integrere seg, men det var vanskelig å få godt til når lokalbefolkningen viste så lite interesse i å bli kjent med dem.

Videre var det også noen få av informantene som reagerte med assimilering. Jeg fikk dermed inntrykk av at enkelte ikke var så ”kulturelt forankret” som de først ga uttrykk for. Ingvill fortalte meg for eksempel at hun i møte med den amerikanske kulturen ble usikker på sin egen kultur og hva den innebar. Hennes reaksjon var dermed å assimilere, altså å ”legge bort” eller fornekte sin norske bakgrunn, for slik å bli mest mulig lik amerikanerne. De av informantene som opplevde dette ga uttrykk for at det var en fordel med tanke på aksept og anerkjennelse fra lokalbefolkningen, men samtidig dukket det opp en ulempe ved at informantene ”glemte” sin egen kulturelle bakgrunn. I perioder opplevde de også forvirring rundt sin egen identitet, og spesielt da de kom hjem igjen.

5.1.4 Å komme ”hjem”

”The whole object of travel is not to set foot on foreign land; it is at last to set foot on one’s own country as a foreign land”

- G.K. Chesterton

Ifølge Storti og Dahl vil de fleste mennesker som har bodd en lengre periode i utlandet oppleve at det vil være utfordrende å komme hjem igjen. Denne utfordringen består i at man er nødt til å tilpasse seg på nytt, overraskende nok, i sitt eget hjemland. (Dahl 2013: 212; Storti 1997) I teoridelen kunne vi lese at dette blir kalt for et omvendt kultursjokk (side 31). De færreste mennesker forventer at deres eget hjemland vil oppleves fremmed, og derfor forbereder de seg heller ikke på at de må begynne en ny tilpasningsprosess. (Dahl 2013: 212) Jeg fikk inntrykk av at alle mine informanter, med unntak av én, opplevde dette i ulik grad. Som vi så i det deskriptive kapitlet, hvor jeg presenterte mine funn, var flesteparten heller frustrert over hvor vanskelig det var å komme hjem igjen. Det var ikke slik de hadde sett for seg, og mange virket skuffet. Noen følte seg til og med deprimerte.

Omvendt kultursjokk skjer på bakgrunn av forandringer, og graden av sjokket kan knyttes til omfanget av forandringene. (Storti 1997: 23) For det første vil de hjemvendte oppdage at tiden ikke har stått stille i hjemlandet. Mye har skjedd i deres fravær, og man vil oppdage at både menneskene og omgivelsene har forandret seg mens man har vært borte. Overraskelsen er derfor stor når man innser at man må bli kjent med sine venner og familie på nytt. (Storti 1997) I tillegg vil man selv være forandret.

Den personen man er etter alle erfaringene i utlandet, er ikke den samme personen man var da man reiste ut. Den hjemvendte vil derfor se hjemlandet sitt med nye øyne. Storti påpeker at selv om hjemlandet *ikke* hadde endret seg, ville den hjemvendte likevel oppfattet

det som annerledes ettersom han eller hun uansett ville sett det gjennom et nytt perspektiv. (Storti 1997: 23)

I tillegg vil de hjemvendte studentene ha vært gjennom en lang tilpasningsprosess i utlandet, hvor de gradvis har integrert seg og dykket ned i kulturen. De har blitt vant til, og kanskje til og med adoptert, noen av vertslandets kulturelle koder og skikker, og de har fått en ny referanseramme. (Storti 1997: 24) I likhet med mine informanter, vil mange også oppleve at mye av det som de i starten tenkte var rart eller feil, etter hvert ble normalt og riktig. (Storti 1997: 24) Folks væremåte og hvordan livet leves i vertslandet, blir ifølge Storti etter hvert den nye normen. Dette er et interessant poeng ettersom det er en god beskrivelse på hvor mye en person kan endre seg i møte med en annen kultur. I starten av oppholdet i vertslandet, i separasjonsfasen, var det mange av mine informanter som syntes det var mange sider ved den nye kulturen som var rart, stygt og merkelig. De sammenlignet det med sin egen kultur, som de ofte anså som overlegen. Ved hjemvendelsen derimot, skjedde det motsatte. Mine informanter ble overrasket over alt det som var rart og ”feil” i deres egen kultur. De hadde rett og slett kommet til det punktet at de brukte vertslandets normer som standard. Matias fortalte meg for eksempel at han til vanlig var vant til et hektisk og sosialt liv i Brasil, hvor alt og alle alltid var i farten og jobbet veldig hardt. Danskene var derimot mye mer avslappet, hadde mer fritid, og de var mer reserverte. Matias nevnte flere ganger i intervjuet at han hele tiden savnet den brasilianske kulturen, men samtidig hadde han sakte men sikkert blitt mer lik danskene. Deres reserverte og avslappede livsstil hadde smittet over på ham, og det hadde blitt den nye ”normalen.” Han fortalte meg om hvor annerledes han hadde blitt da han kom tilbake til Brasil: ”I Brasil kysser vi og ta hverandre i hånden, men nå hilste jeg bare ved å si ”hei”. Jeg var blitt mer reservert (min oversettelse)”. (Matias, Danmark)

Etter å ha integrert seg i vertslandet og ”blitt en del av” kulturen som flere av mine informanter kalte det, kan det også oppleves som om man taper litt av sin identitet idet man kommer tilbake til sitt hjemland. Mange av mine informanter fortalte meg at de følte at de måtte legge bort den ”nye seg” i møtet med hjemlandet for å passe inn og bli anerkjent.

Det var vanskelig å komme tilbake til byen som en ny person, men med de samme folkene som forventer en helt annen deg. Det var krevende ... jeg følte jeg måtte holde meg litt tilbake.
(Olivia, USA)

Pollock og Reken understreker at det hele handler om uriktige og ubevisste forventninger. (Pollock og Reken 2003: 185) Familie og venner i hjemlandet forventer at de hjemvendte studentene skal passe inn i speilbildekategorien (figur 1.2, side 32) siden de både ser ut som

dem og har samme bakgrunn som dem. De konkluderer derfor med at de også tenker som dem. I utlandet vil studentene oppleve ulike forventninger; noen vil se på dem som ”speilbilde”, mange vil se på dem som ”utlending”, mens andre igjen vil gi dem rollen som ”adoptert” (side 32). I hjemlandet vil de fleste derimot bli ”usynlige innvandrere;” altså mennesker som ser like ut, men som tenker ulikt. (Pollock og Reken 2003: 185) Studentene ser seg rundt og forventer at de skal havne i speilbildekategorien, og frustrasjonen blir dermed stor når dette ikke er tilfellet.

Flere av mine informanter opplevde også en stor sorg over å miste en verden de var blitt glad i. De hadde fått seg et nytt liv i vertslandet; et nytt ”hjem” med nye venner og et nytt levevis. I følge Storti er ”hjem” der hvor man føler seg hjemme; det er stedet hvor man finner trygghet gjennom kjennskap til omgivelsene og menneskene rundt seg. Man er kjent med de sosiale omgangsformene, man vet hvordan kommunikasjonen fungerer, og de kulturelle kodene går nærmest på autopilot. I tillegg har man etablert seg stabile rutiner over tid som gjør at man føler at man har en viss kontroll på tilværelsen. (Storti 1997) Alt dette forsvinner idet studentene drar hjem igjen. De vil gå gjennom mange av de samme fasene som da de kom til vertslandet. Først vil de oppleve kultursjokket, i dette tilfellet det omvendte kultursjokket. Deretter vil de gjennom nok en reaksjons- og bearbeidelsesfase, og til slutt en ny nyorienteringsfase. Det kan også sammenlignes med fasene i en overgangsrite hvor de først separeres fra vertslandet, for deretter å befinne seg i en overgangsfase hvor de føler seg liminale og som fremmede i hjemlandet. Til slutt må de må *reintegreres* (side 33). De må bli en del av hjemlandet sitt igjen, bare denne gang i en forandret og mer erfaren form. (Eriksen 2010: 138) Studentene må med andre ord orientere seg på nytt, og konstruere seg en ny identitet på samme måte som da de først kom til vertslandet.

Det å være i en ny kultur gjør at man på en måte får en ny identitet. Når man kommer tilbake igjen må man liksom legge fra seg den nye identiteten og plukke opp en ny for å passe inn igjen. Du må på en måte starte på ny igjen (min oversettelse).
(Matias, Danmark)

Resultatet kan bli interessant. De fleste av mine informanter opplevde å bli tokulturelle, noe jeg skal se nærmere på senere.

Den eneste som ikke opplevde noen utfordringer ved å komme hjem igjen var Johannes. Som vi så i det deskriptive kapittelet var Johannes den eneste som hadde forventet et slikt omvendt kultursjokk, men interessant nok var han også den eneste som ikke opplevde noen tilpasningsproblemer da han kom tilbake til Norge, til tross for at han hadde bodd så lenge som fire år i utlandet. Hva kunne grunnene til dette være? Var det kun fordi han

forventet det, eller kan det tenkes at det lå andre grunner bak? For det første fikk jeg inntrykk av at han aldri fikk muligheten til å integrere seg i vertslandet i like stor grad som mange av de andre informantene. Studiet han gikk på var ekstremt hardt, og han måtte bruke mesteparten av tiden sin på å studere. Han fikk dermed lite tid til overs til å bli kjent med landet og lokalbefolkningen. I tillegg hadde han med seg sin norske kone og barn, og nesten alle hans gode venner i landet var enten norske eller skandinaviske. Kulturelle koder, skikker og væremåter fra Norge var dermed enda intakte og fremdeles i full sving. Han fikk heller aldri lært seg det tsjekkiske språket. Jeg mener at forventningen om et omvendt kultursjokk bidro til at det ble lettere for ham å komme hjem, men samtidig vil jeg hevde at han i liten grad fikk gjennomført en kulturell neddykking i den tsjekkiske kulturen. Samtidig skal det påpekes at han absolutt følte seg endret av opplevelsen. Han sa han hadde vokst. Spørsmålet blir da om det var kulturmøtet eller om det var utenlandserfaringen i seg selv som lå til grunn for dette.

5.2 Konstruksjon av identitet

I teorikapittelet kunne vi lese at identitet er sosialt skapt (side 22). Den blir formet av andre menneskers bekreftelse og anerkjennelse, og ved at man opplever likhet eller forskjeller med dem rundt oss. (Parekh 2008; Dahl 2013) Identitet er derfor situasjonell og relasjonell. (Eriksen 2003; 2013). Med utgangspunkt i dette vil denne halvdelens derfor handle om resultatene av studentenes møte med mennesker fra en annen kultur, og hvordan de konstruerte sin identitet i møte med dem. Hvordan ønsket de å bli oppfattet av andre? Hvor fri var de egentlig til å skape seg selv? Ble de sine ”gamle seg” da de kom tilbake til hjemlandet?

5.2.1 Med én fot i hver verden

Etter å ha intervjuet mine informanter satt jeg igjen med et inntrykk av at årene i utlandet hadde gjort stort inntrykk på dem. Absolutt alle fortalte meg at de hadde utviklet seg enormt, blitt mer selvstendige, tolerante, modne, sterke og at de hadde fått mer selvtillit. De opplevde seg selv om en annen person enn den de var før de dro til vertslandet. Dette oppdaget de gjerne ikke før de kom tilbake. I møte med kulturen og menneskene i hjemlandet ble alle disse forandringene ekstra tydelige.

Jeg merket bedre når jeg kom hjem til Norge at jeg hadde forandret meg. For da gjorde jeg ting, og folk spurte meg ”hvorfor gjør du dette”, og da hadde jeg ikke lagt merke til at jeg gjorde ting som var vanlig i USA, men som ikke er vanlig her. (Olivia, USA)

Informantene oppnådde en personlig vekst av dimensjoner. Gjennom den kulturelle utvekslingen fikk de innsyn i en ny verden, samtidig som deres tanker om hva som er ”rett” og ”normalt” ble utfordret. De fikk se seg selv og sin egen kultur med nye øyne, og deres forståelse av verden og dem selv ble utfordret. De fleste av mine informanter fortalte meg derfor at de hadde endret seg mye i løpet av tiden i utlandet, samtidig som de opplevde at deres venner ikke hadde gjort det. En av mine informanter mente for eksempel at hun hadde ”skutt forbi” sine venner fordi hun hadde fått så mange flere erfaringer enn hva de hadde fått i løpet av den samme tiden.

I teoridelen kunne vi lese at *alle* forandrer og utvikler seg med tiden og i samhandling med andre mennesker, men samtidig dukker det opp et spørsmål i hodet mitt; vil de internasjonale studentene oppleve en større og mer markant utviklingsprosess i sin identitet enn dem som blir igjen hjemme? Jeg vil hevde at de gjør det.

For det første skifter studentene omgivelser, omgangskrets og ikke minst kulturell kontekst, ikke bare én gang, men to ganger. Først til utlandet, hvor de tilpasser seg og former seg en ny identitet som kan bli anerkjent, for deretter å komme tilbake til hjemlandet hvor de må gjennom en lignende tilpasningsprosess igjen. På sin vei møter de mange mennesker fra andre kulturer som både tenker, snakker og oppfører seg på andre måter enn hva de er vant til. De utvider dermed sine horisonter og får etter hvert muligheten til å se seg selv og sin egen kultur med nye øyne. Studentene vil rett og slett lære veldig mye på kort tid, og de vil få mange nye erfaringer. Deres identitet vil ha ”fått et større register å spille på,” som Dahl sier. (Dahl 2013: 212)

For det andre vil jeg påstå at et langvarig møte med en ny kultur vil føre til at man gjerne blir helt nødt, kanskje til og med tvunget, til å skape seg selv på ny. For å bli anerkjent og akseptert i den nye kulturen må man være villig til, i følge Simmel, å gjennomgå en frivillig form for ”hukommelsestap.” (Riley 2007: 168) Det nytter med andre ord ikke å bosette seg i en ny kultur samtidig som man tviholder på ens egen kultur og den man var før man dro, i hvert fall ikke hvis man har planer om å integrere seg. Ens kulturelle koder, sosiale status, roller, språk og lignende, er alle sider ved ens identitet i hjemlandet som må legges bort, formes eller tilpasses til den nye kulturen. Dermed blir det lettere å integrere seg, bli akseptert og forstått. (Riley 2007: 168-172) Det foregår med andre ord store identitetsforandringer i den internasjonale studenten i løpet av kort tid. Det er derfor kanskje ikke så rart at de føler at de har blitt mer modne enn sine jevnaldrende som ikke har måttet forholde seg til nye kulturer, mennesker og utfordringer på samme måte.

Resultatet blir til slutt veldig interessant; mine informanter ble rett og slett tokulturelle, og to av dem ble til og med multikulturelle takket være sin allerede tokulturelle bakgrunn. La meg forklare; alle mine informanter med unntak av én, fortalte meg at de syntes det var utfordrende å komme hjem igjen til sin egen kultur, men at de omsider klarte å tilpasse seg. Flere av dem forklarte at de i prosessen følte at de måtte ”legge fra seg” den de var i utlandet for å kunne passe inn igjen i hjemlandet. Funnene mine ser derfor ut til å stemme med teoriene som sier at identitet er sosialt skapt, og dermed også relasjonell og situasjonell. Man skifter og tilpasser ens identifikasjon etter hvor man er og hvem man omgås med. (Dahl 2013: 201) Eller rettere sagt; vi har multiple identiteter som aktiveres i møte med ulike mennesker. Man er én person med sine foreldre, mens man er gjerne en annen med sine venner. (Eriksen 2003: 139) Selv om informantene tilpasset seg kulturen i hjemlandet, betyr ikke det at de ble sine ”gamle seg” igjen. Dahl påpeker at ingen kan løsrive seg fullstendig fra sine kulturelle referanserammer. (Dahl 2013: 75) Sett i lys av dette må det derfor bety at informantene som hadde tilpasset seg både vertslandets og hjemlandet kultur, dermed hadde fått *to* kulturelle referanserammer. I følge Peter Adler vil man oppnå en tokulturell identitet hvis man til slutt føler seg komfortabel i begge kulturene, noe også de aller fleste av mine informanter sa at de gjorde til slutt. (Adler 1975) En av mine informanter, Ingvill, fortalte meg hvordan hun opplevde det.

Når jeg snakker engelsk, så blir jeg amerikansk, og tar opp den amerikanske kulturen. Så da blir jeg mer utadvendt og kanskje litt overfladisk ... Og når jeg er i Norge og snakker norsk, blir jeg annerledes. Jeg får liksom en annen holdning når jeg snakker engelsk.
(Ingvill, USA)

Informantene mine hadde altså til slutt én fot i hver verden. En i hjemlandet, og én i vertslandet. En av informantene fortalte meg at hun hadde tatt litt fra kulturen i vertslandet og litt av kulturen i hjemlandet, og at kombinasjonen av disse to hadde blitt til henne. Hun følte at hun ble en blandingsform. Andre beskrev seg som ”delte” og ”internasjonale.”

5.2.2 Frihet til å skape seg selv

Identitet er som vi har sett, aktiv. Det er noe vi *gjør*, og ikke noe vi har. (Jenkins 2008: 17) Det er med andre ord en kontinuerlig skapelsesprosess; man skaper seg selv på bakgrunn av ens egen og andres oppfatning av seg selv. (Eriksen 2003: 140; 141). Det er også et refleksivt prosjekt hvor man tar valg basert på hvordan man ønsker at andre skal oppfatte oss og hvordan vi selv ønsker å være. (Krange 2005: 109) Hvis vi ser tilbake på forrige kapittel, kan

vi se at mine informanter var veldig motiverte for å studere utenlands. Jeg tenker at motivasjonene kan fungere som en slags pekepinn for hvordan informantene ønsket å være og hvordan de ville at andre skulle oppfatte dem. De var med andre ord aktive i sin egen skapelsesprosess, og tok refleksive valg som kunne underbygge den de ønsket å være. (Krange 2005) For de aller fleste handlet utenlandsoppholdet om å oppleve noe nytt og spennende. Jeg tror de ønsket å berike sitt eget liv med ny kunnskap og nye erfaringer gjennom å utvide sine horisonter. Kanskje er det en slags selvrealisering. Samtidig tror jeg at de ønsket å fremstå på en spesiell måte; som dannede, bereiste og eventyrlystne mennesker, noe som jeg tror gir stor status i mange land i dagens moderne samfunn.

Mange nevnte også at de hadde venner rundt seg som var flinke til å gripe sjanser, som hadde reist mye, og til og med studert i utlandet. Jeg tror flere av mine informanter ble påvirket av dette, og kanskje de også fikk det for seg at de ikke kunne være noe dårligere.

Enkelte var også motivert av å gjøre noe annerledes, slik som Olivia. Hun påpekte at hun ikke ønsket å studere i Norge "fordi alle andre gjorde det". Dette kan man kanskje tolke som at hun ønsket å fremstå som annerledes, selvstendig og interessant. Hun ville være den som skilte seg ut i mengden.

Noen av mine informanter fortalte meg at de også følte seg ledet av Gud, og at dette var en stor årsak til at de faktisk reiste. Dette tolker jeg som at de ønsket å være lydige mennesker som ønsket å følge Guds plan for deres liv.

Andre var mer opptatt av at studiene i utlandet ville gi dem gode muligheter til en internasjonal karriere eller at de ville stå sterkere på arbeidsmarkedet hjemme.

Utenlandsoppholdet var også en mulighet til å vise nye sider av seg selv, og til å bevise for andre at de kunne klare et slikt opphold. Dette tolker jeg som at de opplevde at deres egen oppfatning av seg selv ikke samsvarte helt med andres oppfatning av dem, og at de derfor ønsket å gjøre noe som kunne bevise at det var mer ved dem enn det folk først trodde.

Alle disse motivasjonene sier noe om hvem mine informanter er, og hvem de ønsker å være. De valgene de tar underveis underbygger dette. De er med andre ord aktive skapere av sin egen identitet. Samtidig poengterer Eriksen at en persons identitet formes gjennom et samspill av ens egen oppfatning av seg selv, og like viktig; andres oppfatning, bekreftelse og anerkjennelse av hvem man er. (Eriksen 2003: 140; 141). Jeg tenker derfor at vi noen ganger blir tvunget til å skape en ny identitet som en reaksjon på andre oppfatninger av oss. Kilian opplevde for eksempel at tyskerne var negativt innstilt mot utlendinger, og ikke minst turister. Han ble selv oppfattet som en turist, og behandlet deretter, i hvert fall før han lærte seg språket. Han fortalte at det var som å bli puttet i en bås hvor han automatisk fikk lavere status.

Andre opplevde at de fikk høyere status i vertslandet nettopp fordi de var fra et annet land. Dette gjaldt spesielt dem som kom fra Norge. En av dem fortalte meg også at folk antok at han var rik bare fordi han kom fra Norge, og de pleide å si til ham at han bare kunne ”kjøpe seg ut av alle problemer”. Informantene fikk med andre ord en annen rolle i vertslandet enn hva de var vant til i hjemlandet, men det var ikke alltid lokalbefolkningens definisjoner av dem stemte med hvordan de ville definert seg. Informantene var aldri hjelpeløse ”ofre” for andres definisjoner i utlandet. De fleste brydde seg fint lite om hva andre mente om dem. Samtidig tror jeg at de ble nødt til å forhandle om situasjonsdefinisjoner; altså at de måtte forhandle om sin identitet og dermed underkommuniserer eller underbygge ulike definisjoner og egenskaper som folk tiller dem. (Eriksen 2003: 140) Jeg er sikker på at de underbygget sider ved seg selv som kunne skape anerkjennelse blant lokalbefolkningen, samtidig som de underkommuniserte sider som kunne gjøre det vanskelig for dem å bli anerkjent.

Samtidig tror jeg de internasjonale studentene står usedvanlig fri til å skape seg selv, i sammenligning med mennesker som bare oppholder seg i samme miljø. Dette begrunner jeg med at studentene i en periode vil være fremmede og liminale. De er personer ”uten historie,” og får med det en ny begynnelse. De er, som liminale personer, vasket ren for alt det de var før. De trenger ikke å leve opp til de samme forventningene som folk har til dem hjemme ettersom de ikke er relevante lenger. Studenten står dermed fri til å skape seg selv på ny.

Man tar ikke med seg barndomsvenner eller noe som sitter med deg. Man får en sjanse til å være seg selv for noen helt nye. De vil se deg for det du er akkurat nå, og ikke det du gjorde for to år siden. Du er ikke den og den personen i gjengen, men du er bare du. (Frida, Australia og Skottland).

Kort oppsummert kan man si at de internasjonale studentene går gjennom ulike faser i kulturmøtet, både under og etter oppholdet, som er med på å forme deres syn på seg selv og på verden. Dette bidrar til deres kontinuerlige konstruksjon av identitet.

Kapittel 6

KONKLUSJON: EN MODERNE DANNELSESREISE?

Et gammelt ordtak fra Midtøsten sier at ”mye reising er nødvendig for at den umodne mannen skal modnes.” Reising og møter med fremmede kulturer blir med andre ord ofte forbundet med personlig vekst, modning og dannelse. På latin brukes ofte *formatio* for å beskrive dannelse. (Gadamer 2010: 36) Selve ordet betyr formasjon, som igjen henviser til at dannelse og dannelsesreiser knyttes til det å bli formet. Eriksen hadde rett da han skrev at kulturmøter endrer oss, og at man ikke er den samme etterpå. (Brinkmann og Eriksen 1996) Dette fikk jeg selv oppleve, som utvekslingselev i Canada, og det var også noe alle mine informanter kunne skriver under på. De hadde vokst og utviklet seg, og blitt mer tolerante, åpne, tilpasningsdyktige, selvstendige og uavhengige enn de noen gang hadde vært. De hadde fått større selvtillit gjennom den nye kunnskapen de hadde tilegnet seg og alle erfaringene de hadde samlet. De hadde fått et nytt syn på seg selv, og et nytt syn på verden.

Jeg satte ut på denne ferden med et ønske om å finne ut hvordan mennesker blir påvirket av langvarige kulturmøter, og hvordan de former eller skaper seg selv i prosessen, eller slik jeg valgte å formulere det i problemstillingen min; *hvordan identitet konstrueres gjennom kulturell utveksling*. Mine informanter sa at de var blitt forandret, og noen følte til og med at de var blitt en ny person. Hvilke faktorer lå til grunn for denne utviklingen?

For det første har vi sett at identitet er noe vi selv aktivt skaper igjen og igjen i møte med andre mennesker og nye situasjoner, og ikke noe vi bare *har*. Det er en dynamisk, refleksiv prosess som aldri tar slutt, enten man reiser utenlands eller ei. En av faktorene vil derfor være intet mindre enn at man rett og slett er et menneske med en levende identitet og et ”selv” som aldri slutter å utvikle seg. Forandring vil skje. Samtidig gikk det også opp for meg at denne utviklingen ser ut til å gå på høygir for internasjonale studenter, noe jeg tror forklarer hvorfor flere av dem følte at de hadde ”skutt forbi” sine jevnaldrende venner. Slik jeg ser det vil derfor et langvarig møte med en annen kultur, føre til en modning i rekordfart.

For det andre mener jeg at utgangspunktet for hele prosessen handler om å ha et åpent sinn. Går man en annen kultur i møte med en etnosentrisk holdning og tilhørende skylapper, mener jeg at ens egen horisont vil krympe heller enn å bli utvidet. Mine informanter ble derimot drevet av en motivasjon for å oppleve og se noe nytt, og de var åpne og klare for å se verden med nye øyne. Med en slik holdning, var også resultatet tilsvarende.

For det tredje gikk mine informanter gjennom viktige faser knyttet til kulturell utveksling som formet dem som personer, deres syn på verden, og deres identitet. En av de første fasene var den fysiske separasjonen, og senere også den gradvise mentale separasjonen fra sitt eget land og kultur. Dette var avgjørende for at det kunne bli laget ”rom” for nye impulser og perspektiver, og for at de etter hvert kunne tilpasse seg og integrere seg i den nye kulturen.

Deretter gikk de inn i neste fase; overgangen. Dette var en vanskelig fase preget av liminalitet, hvor de var hverken innenfor eller utenfor. Samtidig var det en periode hvor informantene fikk sjansen til å reagere og bearbeide alle de nye inntrykkene, og de fikk etter hvert se seg selv og sin egen kultur utenfra.

Den tredje fasen bestod av nyorientering og refleksjon. Informantene var godt i gang med å integrere seg. De hadde dykket ned i kulturen, og kommet opp igjen med utvidede horisonter. I møte med det ukjente ble informantene mer enn noen gang klar over hvem de selv var, og hvem de selv ønsket å være. Dette bidro til konstruksjonen av deres identitet. Kulturmøtet førte dem ansikt til ansikt med seg selv, eller som Hans-Georg Gadamer sier; ”det er ikke fremmedgjøringen som sådan, men hjemkomsten til seg selv som utgjør dannelsens vesen.” (Gadamer 2010: 40)

Etter endte studier, reiste alle mine informanter tilbake til sine hjemland, bare nå som mer dannede og modne mennesker. Den siste fasen bestod nå i å reintegreres i sin gamle kultur, men i en ny tilstand, og med en ny identitet. Dette var en viktig, men samtidig brutal fase. Informantene gikk gjennom omvendt kultursjokk, en følelse av å tape deler av sin identitet, og sorgreaksjoner knyttet til det å reise fra livet de hadde bygget opp i vertslandet. De hadde også tilpasset seg kulturen i vertslandet så bra at de ikke klarte å riste av seg de kulturelle kodene og normene som gjaldt i vertslandet. De måtte rett og slett gå gjennom alle fasene på ny, samtidig som de rekonstruerte seg selv til å passe inn med de menneskene som de nå hadde rundt seg. Et resultat var at flere av dem ble tokulturelle; med én fot i hver verden, og et hjerte fullt av reiselyst.

Det har vært mye forskning på internasjonale studenters reaksjoner på utenlandsoppholdet samt hvordan de best kan tilpasse seg en ny kultur. Det har vært mest fokus på amerikanske og europeiske studenter, og det meste av forskningen har vært knyttet til psykologi. (Jackson 2012: 459) Jackson skriver derfor det har vært et behov for mer forskning innen selve konstruksjonen av identitet blant internasjonale studenter, noe jeg håper at jeg har klart å bidra med. (Jackson 2012: 459) Det er et viktig og aktuelt tema. De siste tiårene har det vært en markant økning i antall internasjonale studenter i verden, og det ser

ikke ut til å stoppe. Jeg tror derfor at det hadde vært interessant med mer forskning knyttet til hvilken effekt internasjonale studenter har på samfunnet i tiden etter at de kommer hjem.

Mange av mine informantene hadde på forhånd reist mye rundt i verden før de søkte på studier i utlandet. På meg virket det som om de allerede hadde bredere horisonter enn de fleste, og at de av den grunn også så behovet for å se enda mer av verden. De fleste kunne like gjerne studert i hjemlandet, men likevel valgte de å ta studiene i utlandet. Kan det derfor handle om noe mer enn bare utdannelsen? Kanskje handler det like mye, eller enda mer, om selve dannelsen med alt det innebærer av personlig vekst, selvrealisering, opplevelse, og horisontutvidelse? Jeg vil hevde at studier i utlandet er i de fleste tilfeller en form for moderne dannelsesreise. Det er *Den Store Reisen*; en unik mulighet hvor utdanning og utvikling går hånd i hånd, og hvor man kommer tilbake som en ny person med friske perspektiver som kan bidra til å forbedre samfunnet. Da jeg spurte en av mine informanter, Olivia, om hvilket mål hun hadde i tankene da hun valgte å studere i utlandet, svarte hun meg at det først handlet om ”å gjøre noe annerledes”. Deretter rettet hun seg opp i ryggen og sa stolt: ”Men nå er mitt mål å forandre verden!” (Olivia, USA)

BIBLIOGRAFI

- Adler, Peter S. *The transitional experience: An alternative view of culture shock*. Journal of Humanistic Psychology, 15(4), 13-23, 1975.
- Adler, Nancy (med Gundersen, Allison). *International Dimensions of Organizational Behaviour*. Cengage Learning: Dehli, 2008.
- Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*, Mass Perseus Books: Cambridge, 1979.
- Baumann, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge Polity Press: Cambridge, 2000.
- Bochner, S. (ed). *The Mediating person: Bridges between cultures*. Mass. Schenkman: Cambridge, 1981.
- Bouvier, Nicolas. *The Way of the World*. Eland Publishing: London, 2007.
- Brinkmann, Johannes og Eriksen, Hylland Thomas. *Verden som møteplass: Essays om tverrkulturell kommunikasjon*. Fagbokforlaget Vigemostad & Bjørke AS: Bergen, 1996.
- Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Blackwell Publishers: Oxford, 1997.
- Chaney, Edward. *The Evolution of the Grand Tour: Anglo-Italian Cultural Relations since the Renaissance*. Frank Cass Publishers: London, 1998.
- Cushner, Kenneth. *Beyond Tourism: A Practical Guide to Meaningful Educational Travel*. ScarecrowEducation: Lanham, 2004.
- Dahl, Øyvind. *Møter mellom mennesker. Innføring i interkulturell kommunikasjon* (1. utgave). Første utgave. Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo, 2001.
- Dahl, Øyvind. *Møter mellom mennesker; innføring i interkulturell kommunikasjon* (2. utgave). Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo, 2013.
- Dahl, Øyvind. *Møter mellom mennesker; interkulturell kommunikasjon*. Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo, 2001.
- Dervin, Fred. "Cultural identity, representation and othering" i Jackson, Jane (ed). *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge: Oxon, 2012.
- Donne, John. *Divine Poems, Sermons, Devotions and Prayers*. Paulist Press: New Jersey, 1990.
- Douglas, Mary. *Rent og urent: En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Pax Forlag A/S: Oslo, 1997.
- Dufon, M.A. og Churchill, E. (eds.) *Language Learners in study Abroad Context*. Multilingual Matters: Clevedon, 2006.

Eriksen, Thomas Hylland. "Sosial identitet, etnisk tilhørighet, nasjonalisme, tid og sted" i Nielsen, Finn Sivert og Smedal, Olaf H. (red) *Mellom himmel og jord. Tradisjoner, teorier og tendenser i sosialantropologien*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS: Bergen, 2000.

Eriksen, Hylland Thomas. *Hva er sosialantropologi*. Universitetsforlaget: Oslo, 2003.

Eriksen, Hylland Thomas. *Røtter og Føtter. Identitet i en omskiftelig tid*. Aschehoug & Co. (W. Nygaard): Oslo, 2004.

Eriksen, Hylland Thomas. *Små steder – store spørsmål. Innføring i Sosialantropologi*. Universitetsforlaget: Oslo, 2010.

Furnham A. "The experience of being and overseas student", i Furnham A. and S. Bochner *Culture Shock*. Methuen: London, 1986.

Gadamer, Hans-Georg. *Sannhet og Metode: Grunntrekk i en Filosofisk Hermeneutikk*. Pax Forlag AS: Oslo, 2010.

Gambetta, Diego, *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in Education*. Norwegian University press: Oslo, 1987.

Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press: Cambridge, 1991.

Grenness, Carl Erik. *Kommunikasjon i organisasjoner. Innføring i kommunikasjonsteori og kommunikasjonsteknikker*. Abstrakt Forlag: Oslo, 1999.

Grimes, L. Ronald. *Deeply into the Bone: Re-Inventing Rites of Passage*. University of California Press: California, 2000.

Hammersly, Martyn og Atkinson, Paul. *Feltmetodikk, grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo, 2004.

Hiss, Tony. *In Motion: The Experience of Travel*. Alfred A. Knopf: New York, 2010.

Hofstede, Geert. *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions, and organizations across nations*. Sage Publications: Thousand Oaks, Calif, 2001.

Hopgood, Mei-Ling. *How Eskimos Keep Their Babies Warm: And Other Adventures in Parenting (From Argentina to Tanzania and everywhere in between)*. Algonquin Books of Chapel Hill: Chapel Hill, North Carolina, 2012.

Jackson, Jane. *Language, Identity and Study Abroad: Sociocultural Perspectives*. Equinox: London, 2008.

Jackson, Jane. *Intercultural Journeys: From Study to Residence Abroad*. Palgrave Macmillian: Basingstoke, 2010.

Jackson, Jane. "Education abroad" i Jackson, Jane (ed.) *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. Routledge: Oxon, 2012.

Jacobsen, Dag Ingvar. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*, 2 utgave. Høyskoleforlaget: Kristiansand, 2005.

Jenkins, Richard. *Social Identity*. Routledge: Oxon, 2008.

Jochems, W. Snippe, J. Smid, H.J. Verweij, A. *The academic progress of foreign students: study achievement and study behaviour*. Higher Education 31: 325- 340, 1996.

Johannessen, Øystein Lund. "Coping with Cultural Encounters in Education" i Dahl, Øyvind. Jensen, Iben. Nynäs, Peter (eds.) *Bridges of Understanding: Perspectives on Intercultural Communication*. Unipub forlag/Oslo Academic Press: Oslo, 2006.

Klinenberg O. and F. Hull. *At a foreign university: An international study of adaptation and coping*. Praeger: New York, 1979.

Krange, Olve og Øia, Tormod. *Den Nye Moderniteten: ungdom, individualisering, identitet og mening*. Cappelen Akademisk Forlag: Oslo, 2005.

Kumagai, Fumie. (1977) *The effect of cross-cultural education on attitudes and personality of Japanese students*. Hartwick College. Sociology of Education, Vol 50 (January), side 40-47. Sage Publications: Minnesota, 1977.

Medina, A. *Intercultural Sensitivity Development in Study Abroad: Is Duration a Decisive Element in Cultural Learning Outcomes?* Saarbrücken: Verlag, 2008.

Murphy-Lejeune, Elizabeth. "An Experience of Interculturality: Student Travellers Abroad," i Byram, Michael. Alred, Geof J. Fleming, Mike. *Intercultural Experience and Education*, side 101-113. Cromwell Press Ltd: Clevedon, 2002a.

Murphy-Lejeune, Elizabeth. *Student Mobility and Narrative i Europe: The New Strangers*. Routledge: London, 2002b.

Parekh, Bhikhu. *A New Politics of Identity. Political Principles for an Interdependent World*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2008.

Pollock, David C, Reken, Ruth Van E. *Hvor er hjemme? Med røtter i flere kulturer*. Lunde Forlag AS: Oslo, 2003.

Riley, Philip. *Language, Culture and Identity: An Ethnolinguistic Perspective*. Continuum: London, 2007.

Scholte, Jan Aart. *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2005.

Sam, David L. "Satisfaction with life among international students: An exploratory study". Funnet i *Social Indicators Research*, volum 53, utgave 3, side 315-337. Kluwer Academic Publishers, 2001.

Sam, D. L. og Eide, R. *Survey of mental health of foreign students*. Scandinavian Journal of Psychology 32, side 22-30, 1991.

Simmel, Georg. "The Stranger" i Wolff, Kurt (ed) *The Sociology of Georg Simmel*, side 402-408. Free Press: New York, 1950.

Storti, Craig. *The Art of Crossing Cultures*. Nicholas Bearley Publishing/Intercultural Press, Inc: London, 2001.

Storti, Craig. *The Art of Coming Home*. Intercultural Press: Maine, 1997.

Turner, W. Victor. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. AldineTransaction. A Division of Transaction Publishers: Chicago, 1969.

Turner, W. Victor. "Betwixt and Between: The Liminal Period in *Rites de Passage*" i Eriksen, Hylland Thomas (red). *Sosialantropologiske grunntekster*. Gyldendal Norsk Forlag AS: Oslo, 2001.

Ward, C. Bochner, S. Furnham, A. *The Psychology of culture shock*. Routledge: East Sussex, 2001.

Ward, C. Searle, W. *The impact of value discrepancies and cultural identity on psychological and sociocultural adjustment of sojourners*. International Journal of Intercultural Relations, 15: 209-225, 1991.

Wikström, Owe. *Bortenfor Hvite Strender og Fortauskanter: Om Ytre og Indre Reiser*. Genesis Forlag: Oslo, 2004.

Ying, Y. Liese, L. *Emotional well-being of Taiwanese foreign students to the U.S: An examination of pre- to post arrival differential*. International Journal of Intercultural Relations 15, side 345-366, 1991.

APPENDIKS 1

OVERSIKT OVER INFORMANTER

Navn	Alder og kjønn	Nasjonalitet	Vertsland	Oppholdets lengde
Matias	29 / mann	Brasil	Danmark	2 år
Sigurd	28 / mann	Norge	England	3 år
Haidar	31 / mann	Norge/Irak	USA	4 1/5 år
Johannes	27 / mann	Norge	Tsjekkia	4 år
Kilian	24 / mann	New Zealand	Tyskland	1 år
Frida	25 / kvinne	Norge	Skottland og Australia	1 1/5 år
Shirin	29 / kvinne	Norge/Iran	England	3 år
Olivia	27 /kvinne	Norge	USA	3 år
Ingvill	26 /kvinne	Norge	USA	5 år